

Управління освіти
Придлуцької міської ради
Чернігівської області
Науково-методичний центр

О.Мальована

Екологічне виховання
" " " " " "
на уроках української мови

2009 р.

**О.І.Мальована. Екологічне виховання на уроках
української мови
Загальноосвітня школа I-III ступенів №2, 2009 р.**

Рецензенти:

- 1. Самара І.П., методист науково-методичного центру управління освіти Прилуцької міської ради**
- 2. Безрукова Н.В., керівник МО вчителів української мови та літератури ЗОШ I-III ступенів №2**

Посібник містить лексичний матеріал екологічного спрямування, який сприяє розвитку мовлення учнів, збагаченню словникового запасу, формуванню умінь створювати власні висловлювання на теми природи. Він розвиває розумову та емоційну сфери, сприяє екологічному вихованню. Його можна використовувати у різних класах із різною граматичною метою.

Для учнів, учителів української мови, студентів-філологів, класних керівників.

**Погоджено на засіданні ради науково-методичного центру
Управління освіти Прилуцької міської ради,
Протокол № ____ від _____ 2009 р.**

**Рекомендовано до друку науково-методичним центром
управління освіти Прилуцької міської ради**

Зміст

Вступ	4
Основні завдання екологічного виховання	5
Екологічна мета на уроках з предмету	6
Схема впливу засобів навчання екологічного змісту на особистість	7
Добірка лексичного матеріалу	8 - 15
Осінь щедра, осінь золотава	15-20
Зима-білосніжка	20-22
А вже весна, а вже красна	22-26
І відкрилися луки цвітом, вітаючись з літом	26-29
Цікавий світ навколо тебе	30-33
Знай, люби, бережи	33-42
Проблеми екології у віршах	43-52
Переказ за текстами екологічного спілкування	52-58
Народні символи	58 - 63
Вислови про природу	64-66
Творчі роботи	67-71
Прислів'я, приказки, народні прикмети, повір'я	71-79
Римовані загадки	79-81
Екологічний рік	82
Варіанти завдань для роботи з текстами	83-84
Література	85

Вступ

Творення нової людини, громадянина України з високим духовним потенціалом – одне з головних завдань школи. Сучасна молодь живе в епоху не тільки бурхливого розвитку науки й техніки, а й негативних наслідків науково-технічної революції. Саме тому слово екологія на сьогодні є одним із найбільш популярних серед психологів, педагогів, соціологів, усіх тих, кому не байдуже майбутнє нашого й прийдешнього покоління. Молодь має усвідомити значення природи, навчитися дбайливо до неї ставитися. Школярі повинні розуміти, що рівень свідомості й культури людини, її духовне обличчя, громадянська зрілість значною мірою залежить від її екологічних поглядів на оточуючий світ. У зв'язку з цим екологічному вихованню належить велика роль у всебічному формуванні активної життєвої позиції.

Цєю проблемою повинні перейматися не тільки вчителі – біологи та географи, які дають учням основи екологічних знань. Адже поняття “*екологічна освіта*” та “*екологічне виховання*” різняться між собою.

Екологічна освіта – це лише набуті знання. Набагато важливіше екологічне виховання, що являє собою засвоєння людиною особливої екологічної моралі, етики відносин природи й людства.

Отже, екологічне виховання повинно вестися у комплексі всіх відомих педагогічних методів, що діють не тільки на розум, а й на серце й душу школярів. Великі й різноманітні можливості екологічного виховання закладені у матеріалі, що вивчається на уроках української мови.

Екологічне виховання не може бути обмежене лише екологічною освітою. Воно повинне мати чітку моральну спрямованість. Тому вчитель української мови повинен поставити цю роботу так, щоб вона не була тимчасовим епізодом, а проходила через усе життя учнів. Необхідно підвести учня до глибокого естетичного розуміння природи, пробудити в ньому бажання жити в гармонії з навколишнім світом, у відповідності з його законами.

*Найголовніше завдання –
навчити дитину бачити в красі
навколишнього світу духовне
благородство, доброту, сердечність
і на основі цього утверджувати
прекрасне в собі.*

В.О.Сухомлинський

Основні завдання екологічного виховання:

- виховання любові до природи;
- розвиток почуття відповідальності за збереження природи України, її флори й фауни;
- виховання розуміння сучасних проблем довкілля й усвідомлення їх актуальності для всього людства, своєї країни, рідного міста, особисто для себе;
- розвиток в учнів потреби спілкування з природою;
- оволодіння учнями нормами відповідальної поведінки з її збереження;
- засвоєння учнями народних традицій у взаєминах людини і природи;
- залучення до природоохоронної діяльності на основі набутих у школі знань, ціннісних орієнтацій.

Екологічна мета на уроках з предмету

- Виховувати любов до природи, бережливе ставлення до неї, дбайливість і відповідальність за дії й поведінку людини в природі.
- Виховувати спостережливість, любов до природи, привчати учнів до мудрого використання багатств природи.
- Виховувати культурних, турботливих, розумних громадян, які дбають про природу, своє майбутнє і майбутнє своїх нащадків.
- Продовжувати розвивати уявлення учнів про правила і норми взаємодії з природою засобами предмету.
- Виховувати доброту, повагу, бережливе відношення до природи рідного краю.
- Збагачувати учнів екологічними знаннями.
- Вчити спостерігати за природою і вчасно приходити їй на допомогу.
- Формувати цілісні уявлення про природу й навколишній світ як сферу життя, праці й відпочинку людини.
- Розвивати вміння сприймати навколишній світ органами чуття, здібність пояснювати явища навколишнього світу, вміння аналізувати елементарні екологічні ситуації.
- Виховувати екологічно грамотну та безпечну поведінку дитини в природі.
- Виховувати особистість, яка усвідомлює місце людини в довкіллі через ознайомлення з рослинним і тваринним світом, розкриття взаємозв'язків і взаємозалежностей у природі, вивчення та дослідження куточків рідного краю.
- Виявити уміння працювати з різними джерелами знань, викликати зацікавленість екологічними проблемами.

Мабуть, найбільшу насолоду й радість, найпалкішу любов до рідного краю, до життя викликає спілкування з природою. Вона завжди чарувала й чарує, хвилювала й хвилює людину. Шепіт голувої води, зелених дібров, дзвінкоголосих пташок, запах і розмаїття квітів – усе це дорога серцю, ні з чим не зрівнянна природа рідного краю. Тож першою сходинкою в реалізації завдання є ознайомлення учнів з красою природи у різні пори року.

Схема впливу засобів навчання екологічного змісту на особистість

Робота з екологічного виховання вимагає напруження творчих здібностей учителя. Її можна проводити на різних уроках української мови. Цьому сприяють тематичні уроки, на яких слід прищеплювати любов до землі батьків, розкривати красу людської душі.

Велике щастя для людини – користуватися благами природи, насолоджуватися її красою. Але для того, щоб помітити цю красу, треба бути дуже уважним. Пильно дивитися й бачити, здається, напам'яті, а насправді дивовижні скарби: невеличку, надзвичайно красиву квітку, філігранно витончений листок, мініатюрну дивну живу істоту.

Можна почати з підбору лексичного матеріалу, який класифікувати за змістом. Багаторічний досвід роботи переконує, що починати треба не з теми програмового матеріалу чи класу, краще мати систематизований лексичний матеріал виховного змісту: окремо речення, тексти, які можна використовувати в різних класах з різним граматичним завданням залежно від теми уроку та віку дітей.

Пропоную добір лексичного матеріалу за рубриками.

Віконце в природу

Стоять замислені дуби над тихою водою(В.Сосюра).

Краса! На світі цім краса – натхненна чарівниця(М.Вороний).

Сонце давно вже сіло в рожевий туман, який ще довго стояв на обрії, поволі розвіюючись(Г.Тютюнник).

Гайвороння летіло в отой причасний вир, ніби тягла його туди неблаганна сила, і ставало непомітним, наче згоряло в густому жарі разом зі своїм чорним граєм (Є.Гуцало).

Грай – безладний крик (птахів).

А все-таки рідна земля найкраща в світі(З журналу).

Ясні зорі, тихії води єднаються в тихій розмові (Леся Українка).

Зачарований світовою красою, ліс наче дримає (Панас Мирний).

Лілея – знак духовної чистоти, цнотливої краси й воскресіння (А.Топачевський).

Проходячи мимо горобини, не можна було втриматись від того, щоб не поглянути на її радісну поставу(Є.Гуцало).

Нап'юся з живої кринички, візьму доброту від землі (М.Сингаївський).

Називаю грушу сестрицею, бо так мені нашептало дитинство, коли великий світ відкривав свою тайну, і ми в цьому казковому світі мали дерева за живих людей, слухали шепіт вишні під вікном і у вечірню годину звіряли старій яблуні дитячі жалі й радість (Я.Гоян).

Люби природу не як символ душі своєї (М.Рильський).

Чи можеш ти уявити собі наш край без верби над ставом, калини в лузі, тополі край дороги, соняшника в городі? Верба, калина, тополя, соняшник – одвічні українські символи.

Навшпиньках підійшов вечір (П.Тичина).

Поле широке, небо високе в променях сонця сія (Я.Семенюк).

Фіалка у гаю Полісся небесний промінь розлила, там пролісок на ноги звівся, медунка ніжно зацвіла.

Дерева цілий день вимітали небо своїми зеленими мітлами, і надвечір з-за хмар таки виглянуло сонце...

Усяка пора року по-своєму хороша. Влітку тягне на річку. Перші дні осені, коли ще по-літньому припікає сонце, буяє зелень і тільки де-не-де замайорить жовтий листок, найкраще зустріти у хвойному лісі.

У сосняку до міцного аромату живиці приєднується ледь уловимий медовий запах квітів вереса. Вересовий цвіт – невичерпна скарбниця нектару. Довго цвіте верес – з серпня по жовтень. Але найбільше – у дев'ятому місяці року, тому й називають його “вересень”(В.Пархоменко).

Сонце сховалося за обрієм, шлючи догори гарячого проміння. Хмари жаріють багрянцем, кожна тліє, полум'яніє. А понад хмарками розливається безмежжя зеленкуватого сяйва, що залляло опуклість неба. Вистояється, гускне. Повітря духмяне,

тепле, та від скошеної трави вже чується холодок – м'який, ніжний (Є.Гуцало).

Шпак

Шпак схожий на чорного дрозда, але строкаті ший, пір'я в нього блискучіше, веселкою переливається. Усі звикли, що він біля людини, в шпаківні, живе. Але так буває не завжди.

Шпаки люблять старі ліси, де багато дуплистих дерев. У дуплах вони й мостять гнізда. Важко до такого гнізда дістатися ворогові: спробуй утриматися на гладенькому товстому стовбурі!

Збирати їжу для пташенят шпаки літають на поля, на городи й луки. Багато винищують вони комах, личинок, гусені (Із календаря).

Прозорими намистинками сивіють на кучерявому спориші ранкові роси. Від перших сонячних променів намистинки всміхаються, виграють веселкою. Тарасик присідає навпочіпки, заглядає у них, мов у дзеркальце, і бачить там дерева, хати й самого себе. Навіть шкода бігати по споришеві, щоб не струсити їх на землю.

“Хлопці, гайда до заводу!” – зустрічає друзів. І вузькими обніжками, зеленими луками мчать хлоп'ята на соняшникових конях повз височенні осокори, густий верболіз, через левади... (За А.Бондарчуком).

Дощ

А кругом знову темно. Тільки дощ сіє і сіє на чийсь лани.

... В напільне вікно почало видніти. Дивуються діти, думали, вже ніч, а воно знову дніє.

І знову синє небо. А на ньому золоте сонце сипле скрізь гарячими блискучими бризками. По шляху біжать жваві крутяться, підстрибують, танцюють, весело про щось буркочуть.

Пишається проти сонця гай, увесь у блискучих краплинах, як у дорогому намисті. Густішою стіною сплелося жито, що почало вже квітувати. Пустило із себе дух свого цвіту. Поміж його стеблами засіяли волошки, немов посвітилися сині лампадки. Розжаріли

голівки горицвіту, загула бджола. Високо під небом кигикнула чайка, блиснула срібним крилом (С.Васильченко).

На кожному крилі городу росли кущі барвінку. Здавалося, він і зимою зеленіє. Коли танули сніги, то на світ пробивалось його цупке зелене листя, не змучене холодом, не скалічене морозом. А коли повітря ставало по-материнськи м'яким та лагідним, то барвінок зацвітав. Він зацвітав так, наче небо бризнуло на землю живою своєю блакиттю, зацвітав так, немов дитячі очі землі дивились на тебе довірливо (За Є.Гуцалом).

Зачервоніло над лісом небо. Зачервоніла нижче од лісу в Росі вода. Між небом і водою став чорною попругою ліс та гора. Місяць скотився низенько й побілів. Густа роса посіла на всякі рослини. Прив'яле од пекучого сонця бадилля піднімалось над свіжою росою. Листя на деревах набиралось цілющої води й міцніло. Усякі квіти розкручували свої пуп'яночки, розгортали листочки. Вони були свіжі й гарні, як личко маленької дитини. Розлились пахощі понад зеленою травою, понад тихою водою. А пташки безперестанку, безупинно виспівували, скільки сили в них було (І.Нечуй-Левицький).

Мати-земля

Мати-земле моя!.. У біло-рожевому вінку з весняних квітів, у смарагдовім вбранні із зелених шат, у золотавому багрянці щедрої осені – ти завжди прекрасна. Варто лише тобі захотіти, і безкраї похмурі степи усміхнуться барвистою веселкою квітів, у пустелях потягнуться до сонця зелені паростки, наповняться соком виноградні грона... Тебе полюбив кожен із тих, хто живе на планеті. Дзвін струмків нагадує твій сміх, шелест листя в гаю... Твоя незрима присутність відчувається в буянні квітів, лугов, лісів, надихає на творчість поетів, які на твою честь складають гімни і оди... (Із журналу).

Тиша

Сонце заходить... Голосно підпадьомкнула перепелиця. Звідкись війнуло в лице холодком. Тиша плине, як дума.

Сонце заходить. З кожною хвилиною небесні барви бліднуть, міняються, і в тон їм бліднуть і темніють барви землі. Цеглисто-червоні пшениці покрилися сірим попелом. Зелений ліс розтав. Кінець битого шляху згас, не досягши обрію. Прошумів угорі крилатий птах. Мимоволі підведеш голову, щоб провести його очима, і в тім місці, де птах щез, помічаєш зірку в небі.

Ось і повечоріло... От і день минув.

... Хочеться стати навколішки і творити мелодію пісні. Хочеться притулитися щочкою до землі й тихо слухати трепет її і власного серцець.

Земле моя вишневая, земле родима! Як хороше жити на білому світі. Щиро цілую твою зморщену, натруджену руку! Усю любов, усе життя віддаю тобі, ненько! (За В.Бабляком).

Жайворонкові пісні

Восени жайворонки зі своїми чудотворними піснями відлітають до вирію. Сиротіють без них степи й небеса, сиротіють людські душі.

Зима, білі сніги, метуть хурделиці, січе пороша, від морозу лунко тріскається лід на річці. Де забарилась весна, чому не квапиться у рідні краї?

Та ось повернулась із вирію весна, а з нею повернулись додому й жайворонки. Прилетіли не самі, а разом із своїми піснями. Бо пісні жайворонкові на чужині скучали за нашими степами, за привіллям. Ось вони злетіли в піднебесся й зазвучали: одна, друга, третя! Безліч пісень зазвучали над рідною землею, їхні звуки, наповнені і напоєні сонцем, пронизані радістю, посіялись додолу...

Ось тут жайворонки посіяли рясну пшеницю, тут із їхніх пісень проросло жито... Запахло чебрецем, засивіло полином. Сіються над землею жайворонкові пісні, віщують врожай і достаток.

Така, здається, непримітна сіра пташка, а здатна оновити світ своїми піснями!

Співай, щасливий жайворонку, над степами у піднебессі (Є.Гуцало).

Високо вгорі дзвінким передзвоном курличуть журавлі. Журавлі прямують на південь, поспішають. Десь перегукуються вгорі над нами і дикі гуси. На півночі вже холодно й гусям.

На піщаних косах річок жирують і північні качки цілими величезними табунами. Качки дуже сторожкі і близько не підпускають мисливців (За О.Копиленком).

Каштан

Весною він цвів білим цвітом, піднявши до сонця свої свічки. А побіля нього стояли в молочному шумовинні такі ж лапатолисті, кронисті каштани й палахкотіли на всю вулицю.

Весною все цвіло, зеленіло, і про красу того буяння співали пісень солов'ї й дівчата.

Літо було жарке, і немолодий уже каштан аж задихався від спраги. Листя на гіллі передчасно пожовкло, скручувалось і поволі осипалося. Встеляючи іржавою кушпелою тротуари.

Каштан благав дощу, але його не було. На світанку він пожадливо ловив своїми ротиками життєдайні краплини роси, та їх не вистачало.

Каштан стояв обпалений сонцем, затиснувши в своїх кулачатах зелено-жовті їжачки, їх залишилося небагато. Поруділа золота кужіль у каштановій кроні...

А над землею тільки-но вставав голубий вересень, сповнений тепла, блакиті й сонця. Вересень прошумів над каштаном грозивими дощами. Які то були блаженні дощі! Тільки в травні одного разу пролопотів такий дощ над каштановою головою. Усього лише раз! А літо пройшло без рясних злив, без трепету й гроз, у важкій, нестерпній спекоті...

Теплі вересневі дощі ніби повернули каштанові загублену молодість. Коріння, набравшись вологи з глибин землі, погнало соки стовбуром до кожної гілочки, до кожної бруньки.

І сталося диво! У середині вересня каштан зацвів! (За І.Цюпою).

Із-за лісосмуги виповзала важка гриваста хмара, що була схожа на вайлуватого ведмедя. Ось вона, розчепіривши лапу, згребла легеньку хмарину і проковтнула її, а потім потяглася до сонця. Уже й сонце, мов скибка червоного кавуна, зникло в обважнілому синюватому череві. І тоді сталося щось страшне. Хмара тріснула навпіл, пронизавши небо вогняними стрілами. Здригнувся степ. Злякано припала до землі трава. І з гримкотливим гулом рушила темна стіна зливи. (За В.Близнецем).

Боже, як багато у світі краси! Яке небо! А Дніпро синій-синій, чистий. Брате мій Дніпре, батьку мій дорогий і прекрасний! Скільки радості, скільки глибоких найдорожчих почуттів принесли моєму серцю рідні твої води! Скільки людської краси відкрилось мені на твоєму урочистому березі! Скільки ласки у вітрах над тобою, у синьому небі, що дивиться в твої води й вічно милується з тебе! Скільки життя й зворушливої поезії в твоїх прозорих ключах, що прагнуть до тебе з берегів! І сонце, сонце ніжне і щедre, якому я поклоняюся й поклонятимуся усе життя, річка моя дорога й велика. Велика ріка народу мого.

Краєчок сонячного диска сховається за обрієм, і всі хвилі горбів ніби пірнули в темно-фіолетове марево. Тільки вершини їхні ще червоніють. Сонце вже сховалось, а вершини ще грають позолотою. Коли ці золоті вогники згаснуть, річка темряви вихлюпне з балок і ярів, розіллється по всьому простору.

Музика краси

Попереду за річкою танули ліси, що тяглися звідси і вгору понад Ворсклою, і вниз до Дніпра.

Зав'юнився під ногами розсипчастий пісок берега. Річки, схованої в берегах, ще не видно було, але вона вже відчувалася по свіжості й прохолоді, якою потягло від неї.

Ліс, наблизившись, перетворився з голубого в зелений, його соковиті хащі по той бік річки, прокидаючись, повнилися пташиним тисячогосим гомоном. Зелений світ, умитий росами, лящав, посвистував, видзвонював, лунко переливався щедрою розмаїтістю акордів, ладів і тонів. Птаство, радіючи весні, творило музику краси дивовижної, солов'ї аж заходились, зозулі кували, кували, торкаючи дзьобиками чарівні клавіші неба.

Схід усе ясніше розцвітався рожевим, світла більшало, невтомна пташина музика, напливаючи з зелених глибин, мовби пригортала веснянку (О.Гончар).

Осінь щедра, осінь золотава

Вогневим і щедрим падолистом осипається осінній календар, і повисли небеса імлісті вруном набубнявілих отар.

Осіньє листя золотаве на стежку падає з гілля, а з неба поклик журавлиний тобі доноситься здаля.

Поникли береги осінні, й дерева гаснуть, мов свічки, та в ясно-сивім павутинні летять маленькі павучки.

Пливли, курликаючи, журавлині ключі (Р.Іванченко).

Дощ вгамувався, зник вітер, ліс стояв розгублений, пошматований осінньою негодою (Н.Рибак).

Вечір нечутно спадає з листям на землю вогуку (В.Сосюра).

Ще так недавно бігла по дніпровських кручах рудою лисицею осінь, бігла барвисто, холодним повівом несло від її прудкого, безповоротного бігу(Є.Гуцало).

Ой, не крийся, природо, не крийся, що ти в тузі за літом, у тузі (П.Тичина).

Похмурий ліс у вересневім сні зітхає тяжко. Мов вогнисті птиці, над ним літають зорі навісні, а він галуззям хоче відхреститься (О.Теліга).

Відтужить осінь сивими вітрами, та струсить листя клен останнє у гаях.

Якби не жовте листя в садках, то можна було б подумати, що надворі справжнє літо.

Дві хмароньки пливли кудись в убранні золотім (О.Олесь).

Ось падає кленовий лист – умер він, одірвався з рідної йому галузки (Остап Вишня).

Запахла осінь в'ялим тютюном, та яблуками, та тонким туманом, – і свіжі айстри піском рум'яним зоріють за одчиненим вікном (М.Рильський).

Люблю похмурі дні, коли крізь сизі хмари чуть пробивається проміння золоте і ллє туман на землю тихі чари (М.Рильський).

І журавлів ключі у далі невідомі виводить в небеса той вересень-владар (А.Малишко).

Пожовклий натомлений вересень в турботі і радості добрій на плесах осінніх, як селезень, поквапно спливає за обрій (Д.Луценко).

Засурмив листопад у червоний мисливський ріг. Перелякане листя біжить вздовж притихлих доріг (Р.Лубківський).

На вітрі крижаному тремтить і замирає кленовий листопад (П.Перебийніс).

Осінній день, немов сварлива господиня, дощем холодним бубонить давно (М.Стельмах).

Осінь на землю тихенько спускається, крилами-хмарами небо вкривається (М.Рильський).

Ходить осінь, і кущі ожини запалали знову, як вогні (А.Малишко).

Ще ходить осінь по опалім листі, ще журавлиний ключ не відбринів (Н.Поклад.).

Шуміла осінь жовтим садом (В.Сосюра).

Червона осінь сіла спочивать (А.Малишко).

Вози гарбузів, кавунів та яблук, гарби соняшників, фортеці з капусти, буряків, картоплі, вінки цибулі, ще яблука, огірки, баклажани – усе, що вродила оброблена гірко земля (Ю.Яновський).

Відлітають журавлі

Сьогодні вітряно. Дме різкий північний холодило. Хоч світить сонце, але хочеться стати у затишок і закутатись потепліле. ..

Ліс не спить. Крекче старий в'яз. Лунко рипить осика.

Та ось здалеку долітає ледве чутний журавлиний поклик. Зраділо шукаєш очима по всьому небосхилу відлітних птахів. Аж ген вони!.. Сурмлять у тужливі сурми, летять сумними трикутниками. І ось нарешті можна розрізнити чи не кожного з них.

Вожак упевнено тримається курсу. За ним двома шеренгами летить уся згряя.

Ключ за ключем пропливає над рідною землею. Над оксамитовими зеленими рунами, над багряними садами і перелісками лине сумний прощальний перегук.

Відлітають журавлі... (За К.Наріжним).

У той час, коли починає жовтіти на деревах донедавна зелене листя, а на густі, соковиті трави лягають вже холодні осінні роси, на узліссі чи коло прохолодного непривітного вже струмка можна натрапити на розлогий кущ з гілками, обтяженими червоними плодами. Це калина одягла свої самоцвіти й звеселяє ними осінній ліс. І дарма, що дібровою гуляє доволі холодний вітер, зриває з дерев багряне листя. Не лякає калину ні осіння негода, ні зима з її холодами. Стоїть собі, радіє, пишається своїм вбранням. Гарна й приваблива калина восени. І не минають її ні люди, ніптаство, ні звірина (С.Івченко).

Вкривається багрянцем клен. Він стоїть на узліссі замріяний, ніби сумує, що надійшов жовтень. Іноді тихо зронить вирізьблений свій лист. А налетить вітер і почне безжально зривати осінню красу зажуреного клена, оголить його й гулятиме серед голого гілля.

Пішло із Серпнем літо, і враз усе якимось сполошилось, бо місяць вересень — це вже початок осені... Ще вчора повагом ходив у лузі лелека, а сьогодні ні там його, ні тут. Подалися

у вирій іволги, стрижі-серпокрильці. Про щось усе радяться ластівки: в дорогу лаштуються, журбу виливають, з рідним краєм прощаються. А тут уже й хмари: перезнали десь, що вересень — місяць осінній, ну й почали за лісом купчитися, дощем, наливатись.

Але враз наскочив вітер, поторсав хмари, розірвав на шматки й розвіяв скрізь по чистому небу. І так хороше стало навкруги, не гірш, як улітку. Знов висинив вересень потьмянілі волошки, порозтуляв білі вії поснулим ромашкам.

То тут, то там несе перед себе ходовий вітрик довгі пасма павутиння, а на кожній павутинці — малесенький павучок, подалися криволапенькі в мандри... (Ю. Старостенко.)

Пожовтіло листя на деревах. Ось із каштана впав листок, гнаний донизу холодним переляком осені. Листок великий, лапатий, мокрий. А другий, одірвавшись, повиснув у повітрі, повільно перевернувся й знову висить. Що його тримає? Яка неприродна жага зеленої молодості?

У лісі стало вільніше. Оголившись, він похолоднішав і почорнів. Сонячні плями здригаються під ногами і, здається, шарудять. Вода у річечці з торф'янистими берегами обважніла й стала якась нежива. Недавно була легка від синього неба, у собі відображеного. А це постаріла, а береги річки полисіли. Не вода котиться, а потік в'язкої журби, у якій, либонь, не здатна водитися риба.

У твоїй дужі теж легко опадає листя. Воно ледь-ледь зависає, не бажаючи стелитись унизу (За Є.Гуцалом).

Вузенька стежка стрімко підбігла до кручі й повилася далі крутим берегом над річкою. Крізь високу ліщину синіли прозорими вікнами просвіти на Дніпро.

Густий ліс наступав з того берега на прибережну косу. Жовтень уже помітно торкнувся похмурих дубів. Суцільна стіна темних крон узялася бордовими плямами, а верховини лісових груш палахкотіли під осіннім сонцем гарячим багрянцем (За Олесем Донченком).

Осінь була суха, і небо зоряне. Ледве блищала здалеку тоненькою смужкою річка. Осіннє сонце тільки зійшло. Товстий шар зовсім жовтого листя лежав долі в садку. Пахощі від сухого листя, і трохи холодне повітря, і червоне ще сонце якось гарно впливали, робили бадьорішим, моторнішим(За Олесем Донченком).

Приходжу до знайомого лісу й здивовано зупиняюся. Деревя поволі струшують останнє листя. Зальотні вітри часто дихають холодом. Припізнілий боровик виткнувся на галявині. Тяжко перекособочився, немов хоче назад у землю заритися. Поруч – маслюк, теж брилика тулить до землі, до її тепла (За Є.Шморгуном).

Сонце ходило по небі низько, але ще добре припікало і гріло косим промінням. Половина листя на вербах уже пожовкла, а на тополях і на осокорах лист зеленів, як улітку (І.Нечуй-Левицький).

Дрібні осінні дощики зовсім не схожі на літні грози. Вони йдуть безперестанку. Земля вже не просихає скоро. Вітер дме постійно, далеко розносить стигле насіння дерев і трав.

Листя на деревах починає зрідка жовтіти ще наприкінці серпня. У вересні ви помічаєте, як на все ще зеленій березі з'являються зовсім жовті, золотисті гілочки. Першою розвинулася береза. Вона ж першою починає жовтіти. З кожним днем все більше й більше стає жовтого листя. Незабаром і тремтлива осика стоїть уся червона, багряна, золотава, але поривчастий осінній вітер зриває й це осіннє вбрання. Він крутить у повітрі легким листям, устеляє ним мокру землю (За К.Ушинським).

Осінь

Прийшов вересень. Після душного літа, після серпневих теплих днів настала золота осінь.

По узліссях ще ростуть гриби: червоноголові підосичники, зеленуваті й рожеві сиріжки, слизькі грузді й запашні рижики. На старих великих пенях туляться один до одного тонконогі опеньки.

У мохових болотах намистинками розсипана по купинах червона журавлина. На освітлених сонцем лісових галявинах червоніють кетяги горобини.

Чисте й прозоре повітря. Далеко чути звуки, гучно линуть голоси. На дні лісового струмка видно кожен камінчик, кожную тоненьку травинку. По прозорому високому небу біжать та й біжать хмарки. Ясної тихої днини літає над землею, сідає на обличчя павутина (І. Соколов-Микитов).

Зима-білосніжка

Ох, яка ж краса! Сад увесь убрався в іній, проти сонця він – як синій, гілля по землі звисає, – дим же в небеса (П.Тичина).

Листя стало схоже на гору хрумкого печива, посипаного цукровою пудрою (І.Нечуй-Левицький).

На купи листя, згорнутого напередодні, висіявся уночі легенький іній (Панас Мирний).

Й у лісі, і в ліску закружляли у танку ці білесенькі сніжинки, мов дівчата-балеринки (М.Рильський).

Здіймалися з дороги фантастичні хуртовини, бігли у височінь. Розрізали простори, перелітали оселі і знову мчали... (М.Хвильовий).

Замерзне ставок, сніг вбере тебе в біле, і буде в тебе надія – ти ждатимеш весни (В.Сухомлинський).

Сніг з кожною хвилиною густішав, і дедалі непрогляднішою ставала за вікном вируюча сіра каламуть (В.Козаченко).

Осінній день важким туманом звис, і плаче луг від сивої наруги (І.Савич).

Хуртовини, заметілі під місяць лютий налетіли (Народна творчість).

Хуга, віхола, завія всіх прогнали по хатах, хазяйнують по лісах (С.Орленко).

Десь у вікна хуговиця била, зламане ховаючи крило (М.Томенко).

У природі зійшлися в битві дві пори року. Зима наступала, осінь оборонялась. Для початку наступаюча сторона робила розвідки, посилаючи на недовгий час морози, колючі дошкульні вітри й завірюху. Усе навкруги побіліло, засніжилися сопки, перестояні трави й пні сховались. Стояли дерева, обтяжені снігом (В.Акаєв).

Ще трималися по садках сливи, пізніми яблуками було обкидане гілля, як раптом пішов сніг. Отак і пішов – на сливи, на яблука, на бурувато-зелені груші-глеки. І сипалось його, м'якого, пухнастого, багато. Люди виходили в двори, дивувалися – бо де ж це видано, щоб так рано? Траплялося, сніг випадав у травні, на весняну зелень, але вона від того холоду не в'янула, хіба що свіжішала. А це – в таку ранню пору, коли до тієї зими й палицею не докинеш, коли не кожна хазяйка ще й картоплю повикопувала на своєму городі.

Проте людське здивування не перешкоджало снігові йти, і він собі сіявся на дерева, що не встигли поскидати свої різнокольорові осінні прикраси. І від того вони ставали ще кращими, бо сніг пухкими горами влягався на гіллі, й жовта барва листків по сусідству з білим набирала благородного казкового тону, якого вона не могла дати сама собі. Так само і пурпур осіннього згасання спалахував новими відтінками. Це був цілий букет огнистих несподіванок (Є.Гуцало).

Ясинець

Пролітав дрібний сніжок, осідав білими купками між грудками. Неначе тополиний пух, сніжинки тулилися край дороги, западали між коріннями дерев, віялись по стежках. Дерев стояли у білім мареві. Іній ще з ночі густо вкрив кожну гілочку, посріблів очерети й осоку. А на ставу проти ранішнього сонця виблискував ясинець. Цей перший льодок був рівний і чистий, як скло. Ніч була тиха й місячна. Ще з вечора бра мороз, пощипував дівчорі за носи й за

вушка, а десь опівночі скував береги і засклав ставок суцільною дзеркальною шибкою. Проміння відсвічувалось у тому дзеркалі, і край берега витанцювали сонячні зайчики (В.Грінчак).

День умирав, розпатланий на піскових пагорбах, ледве запорошений снігом. Тихо – ні руху, ні звуку: пуста. Тільки пара заклопотаних галок мовчки поспішала до заворсклянських лісів, приголомшена німим безлюддям. Сірим шовками слалися навколо вечірні сутінки, запинаючи обрії млою. Вибалки темніли, розпливалися, росли, вбирали в себе степ і ніч. Ближче й ближче, щільніше й щільніше сходилися мовчазні темні околиці, ховаючись під волохатою шапкою темряви. І так незвичайно, так дивовижно лягла навкруги німа, глибока тиша, ніби хтось насторожено випростався в пільмі над степом, затамувавши подих. Аж ось раптом гнітючу мовчанку розкраяло гостре, моторошно-жахливе вовче завивання. Чітко нашорошивши вуха і підвівши морду, вовк став кидати понад пагорбами один по одному свої мисливські заклики й слухав ніч...(П.Капельгородський).

А вже весна, а вже красна...

Не провесінь, а вже справжня весна дихала навкруги (О.Гончар).

Рання весна тільки-но заходить у тихі села(І.Цюпа).

Тільки-но розтане сніг, як із землі почне вибиватися травичка (3 журналу).

Усе-таки весна – найдивовижніша пора року (3 журналу).

Зацвіла весна, та весна-красна, квітом-цвітом простелилась до села (А.Малишко).

Чекали довго ми весни-посестри... У міжгір'ях сині стеляться тумани – тумани-спомини минулих літ (С.Черкасенко).

Ви знаєте, як липа шелестить у місячні весняні ночі? (П.Тичина).

Встала й весна, чорну землю сонну розбудила, уквітчала її рястом, барвінком укрила; і на полі жайворонки, соловейко в гаї землю, убрану весною, вранці зустрічає (Т.Шевченко).

Сонце вже піднялося над горизонтом і збудило молодого весняного вітерця. Ось він легкою ходою пройшов поміж травами, торкнувся очерету. Потім подався на ниви. Розчесав сходи озимини й стих. Десь задрімав. Та вранішня холодна роса, очевидно, геть вітерця розбудила. Він раптом вирвався з-за пагорба, наробив шелесту на річці й знову зик. А потім не на жарт розгулявся, зробив кілька вихорів на річці, далі подався в гай будити квіти й дерева, пташок і звірят (З учнівського твору).

Прийшла весна... Сонце веселіше глянуло на землю, і вона хутко ожила. Зазеленіла перша травичка, забілили вишневі садочки. Деревця ще не вкрилися листом, але й без нього вони немов повеселішали, ширше розправили віти, усипані бруньками, і простягли їх до сонця. Уже не співає вітер своєї сумної пісні, ні, він зник кудись разом із зимою, а в садках і лісах залунав спів пташиний. Тільки послушайте, що то за пісні лунають навкруги (Г.Шерстюк).

Ранньої весни, коли запарує сизими димками залежана земля, на заснулих бруньках дерев з'являться ледве помітні сліди зростання. Погода нестійка. Сьогодні сонячно й тихо, завтра дме сухий східний вітер, і по небу повзуть сірі суцільні хмари. Але пробудилися вже весняні соки, заструмували від коріння до верховіть. І незабаром одного сліпучого полудня переповнена життям брунька розкриється й сором'язливо покаже світові подобу листочка. Листочок такий кволий, такий ніжний і немічний, що викликає на очі людини сльозу зворушення. Щодень сіру фарбу лісу заступає зелена. Росте, наповняється молоде листя і вже починає злегка тріпотіти. Гущина повніє, виливається в порожні галявки над'яр'я яскраво-зеленими кольорами. Зрине на ліс теплий

короткий дощ. Потім сонце! Налетить вітер, розбудить верхи, прокотить по лісу листяний шум, перший зелений шум!.. Шуміти тепер тобі, кучерявий при бузький лісе, ранком і ввечері, у грозу й передгроззя, у темні горобині ночі й на зорі яскравих світанків (В.Бабляк).

У степу

Степ мав вигляд незвичайний.

Травневі зливи, що зачастили після снігового березня та мокрого квітня, перетворили курну рівнину у водяне царство. У завжди пересохлих балках та ярах зараз вирували каламутні потоки, на кожній рівній ділянці озимини або цукрових буряків води було по кісточки. Жайворонок невтомно тріпотів у небі, глибоко віддзеркалений у залитому водою степу. Лелека хазяйновито бродив посівами, високо піднімаючи з води ноги. Очманілий заєць кидався раптом навікача із свого сухого лігва, його біг через степ відмічався шумливим розпліскуванням води. Потоплі ховрашки пливли, погойдуючись вздовж обочин. Сади цвіли, стоячи по коліна у воді.

... Поволі степ темнів, хоч сонце ще пекло, як і раніше (Ю.Яновський).

Над морем нестерпно буяла рання весна. Зелений ряст вкривав усе надбережжя.

Тихими вечорами спалахували на темному небі смарагдові зорі, але були не такі, як узимку, вони страшенно збільшилися, налилися тріпотливим світлом і низько повисли над морем.

З височини долітав часом на землю далекий гуси ний покрик. Летіли під весняними хмарами дикі гуси, курликали журавлі, і те призивне курликання бриніло у весняному повітрі (За О.Донченком).

Був сонячний весняний ранок. З вулика вилетіла бджілка. Покружляла над пасікою та й полетіла вгору. Дивиться – на землі щось біліє. Спустилася – а то яблуня цвіте. Знайшла найпахучішу

квітку, сіла на її пелюстки та й п'є солодкий сік. Напилася, ще й діткам своїм набрала. Піднялася знову, полинула. Летить над лугом.

Повернулася бджілка на пасіку. Віднесла мед у вулик, вилила в мисочки маленькі – та й до подружки своєї. Розповіла їй про яблуню, і вони полетіли.

А сонце світить над усім світом. Воно гріє і яблуню. І зелений луг, і ставок. Бджоли радісно співають, бо є сонце. І золоті сонечка квітів (За В. Сухомлинським).

Блакитними очима дивиться мені в очі весна. Вона ще молода, ніжна, усміхається святково й чисто, в її ледь чутному диханні – збудлива таємниця свіжості, краси природи, що завжди відроджується й відроджується.

Ще так недавно бігла по дніпровських кручах рудою лисицею осінь, бігла барвисто, холодним повівом несло від її прудкого безповоротного бігу.

Так недавно дихало в мої думки студеним пахом зів'ялого листя, а вже сьогодні – лагідне, шовковисте повітря весни купає мої очі, вся земля наче випромінює благодатну снагу, що помагає рости не тільки траві, квітам, а й мріям людським.

Стоять верби, опушені зелененьким листям, і, здається, чують сплески журавлиних сурем у піднебессі, легенький, бентежливий передзвін, прозорий, кришталевий.

Протягом усієї минулої зими я відчував: щось має статись у цьому світі, щось неминуче станеться. І тепер, коли прийшла весна, коли війнула мені в груди тлумовиськом перших своїх, тонких, таких пам'ятних запахів, коли в мене все похолоділо, мов вербове пагіння над дніпровською водою, то я добре знаю: очікуване прийшло, наче народжене силою мого бажання, і наймення йому – синя та золота весна на дніпровських кручах (Є.Гуцало).

Весною в лісі

Радісна, гомінка й пахуча весна. Дзвінко співають птахи, дзюркочуть попід деревами весняні струмочки. Смолою пахнуть набубнявілі бруньки. Теплий вітер пробігає у верховітті.

Скоро, скоро вдягнеться ліс у листя, зацвіте на узліссях черемха, защебечуть над струмками дзвінкоголосі соловейки. Забігають на купинах заклопотані мурашки, вилетить із зимового притулку, загуде перший джміль. Паростками молодої трави, голубими та білими пролісками вкриються лісові галявинки.

Вище й вище піднімається сонце над лісом. Вийшла на узлісся стара лосина з довгоногим новонародженим лосеням, задрімала на теплому весняному сонечку. Учуться бігати маленьке лосеня. Перечіпаються об високі купини його довгі ноги (За І.Соколовим-Микитовим).

І вкрилися луки цвітом, вітаючись з літом

Літечко ворота зачинило й осені ключа від них дало, повагом за хмарку зачепилось і у теплий ірій попливло.

Сонце сміливо розсікало золотими мечами зелену гущавину листя й вигаптовувало на стіні якусь фантастичну плахту (Б.Антоненко-Давидович).

Ниви котять та й котять зелені хвилі і хлюпають ними аж в край неба (М.Коцюбинський).

Он верби одступилися од берега й розсипалися по зеленій траві (І.Нечуй-Левицький).

На білу гречку впали роси, веселі бджоли одгули, замовкло поле стоголосе в обіймах золотої мли (М.Рильський).

Там, у літеплах, і ми побовтаємось досхочу (О.Гончар). Літепло – тепла вода.

Було надвечір. Сонце не пекло вже, тільки гріло ласкаво, вітерець ніде не прокидався, ні один лист не ворухився (Б.Грінченко).

І зливками розтопленого сонця лежать цитрини, груші й виноград (Ліна Костенко)

Яблука і груші падають на землю, боки, спина б'ють (О.Олесь).

Приємно бродити по теплих калюжах після грому і дощу, чи ловити щучок руками, скаламутивши воду, або дивитись, як тягнуть волока (О.Довженко).

Тихо-тихо шуміло колосками жито, співало якусь сонячну пісню золотого степу, ніжну, радісну (Г.Косинка).

І золотіла левада колосом повним і ладом (Л.Степовичка).

У небі вітер кучерявий колише теплу блакить (М.Рильський).

З крайнеба насувалася гроза (Б.Степанюк).

Сонячне проміння, просочуючись крізь листя, ставало золоте, сліпило і п'янило (З.Тулуб).

Прокинулось усе. Обізвалась трава тисячами своїх мешканців: коників, метеликів. Луги розляглися співами своїх соловейків, голосним кукуванням сивих зозуль, журливим туркотанням горлиць. У повітрі бриніла дзвінка жайворонкова пісня... Один співає. Прокинулись і люди. Усе рушилось (За Панасом Мирним).

Як верби гарно похилились. Так, мов дивляться – що там робиться внизу, по тих хатках та вулицях, та й собі радіють, що люди відпочивають, що їм затишно та гарно. Добра штука дерево: аж веселіше стає, як воно над тобою схиляється! І добре жити під тими тихими вербами, усмак наробившись, усмак і відпочивши (За Б.Грінченком).

Внизу, під садком, широко простилалась велика зелена лука, по ній вузьенькою стежкою звивалася річечка, то поблискуючи ясно проти сонця, то ховаючись під похилими вербами. Он завершила коліном, уже й зникла з-перед очей, тільки очерети значать її шлях

– геть-геть потяглися сіро-зеленою стіною, аж туди, вдалину, де аж на крайнебі хмарою темніє великий ліс. Широко, й гарно, й любо глянути! (За Б.Грінченком).

Які красиві, які неповторні раннього літа поля в лісостепу. Їх золотять потоки яскравого проміння, і гаряче повітря переливається мерехтливими хвилями. Наливаються соками колоски жита й пшениці. Зацвітають на схилах і підгір'ях соняшники, і створюється враження, ніби впали на землю з неба тисячі сонць. Милують око ставки й озера, що виблискують срібною гладдю в долинах. Стоять побіля води задумливі гаї. Загоряється червоним намистом калина, і в'ється на вільшині перламутровими китицями хміль (За І.Цюпою).

Літній ранок

Боже, як гарно буває літнього ранку, коли сходить сонце! Луки виблискують росяними краплинами, наче дорогими самоцвітами. Пташки, що ховалися на ніч десь по очеретах, випурхують із своїх схованок. Легенькою пеленою здіймається туман над річкою. А гори під яскравим сонячним промінням вкриваються позолотою й блиском. Від світла й тепла життєдайного сонця розливаються чудові пахощі трав і квіток. Усе навкруги прокидається від сну, набирає жвавості (Марко Вовчок).

Красен Дніпро і теплої літньої ночі, коли все засинає – і людина, і звір, і птиця, а Бог один велично оглядає небо і землю й велично стрясає ризу. Із ризи сіяють зорі. Зорі світять і горять над світом і всі разом одбиваються в Дніпрі. Усіх полонив їх Дніпро у темному ложі своєму. Ні одна не втече від нього: може, згасне в небі.

Чорний ліс, обсіпаний чорним гайворонням, і споконвіку розламані гори, звисаючи, намагаються вкрити його хоч би довгою тінню своєю. Даремне. Нічого немає в світі, щоб могло укрити Дніпро. Синій, синій, пливе він рівним потоком і серед ночі, як

серед дня, мріє в таку далину, скільки сягнути може людське око (За М.Гоголем).

Зелений луг. Він здавався мені тоді таким великим, безмежним, немов увесь світ – це луг. У блакитному небі сяє сонце. На зеленому килимі – жовті, сині, рожеві квіти. Бринить бджола. Літають метелики – великі, барвисті. Я стою на березі цього великого зеленого океану, мені хочеться обійняти поглядом усю красу, що хвилює мене.

День у дитинстві здається безконечним, луг – безмежним, поле – безкраїм...

Саме в дитинстві перед нами відкриваються найтонші, найніжніші барви рідної землі (В.Сухомлинський).

Цвіте осінній сум із радістю навпіл, душа яснить стовідтінковим квітом, а в серці – спогад, жаль і тихий спів: не хоче розлучатися із літом (М.Дмитренко).

На човнику й веслі від нас від'їхав травень. Він прихопив із собою сині дощі, зелений шум та солов'їний спів. І в село, через лани, заглянуло літо...

Я дивлюсь на сизий від роси городець, на розпатлані дерева саду, на віхті туману, на ледь-ледь окреслені стріхи, прислухаюсь до всього, але чую тільки вранішню журбу роси.

ЯФ дивлюсь на вишні, і в них справді то тут, то там паленіють розпухлі щічки. А мати вже показує, що на покручі гороху з'явився ще сонний перший цвіт. А на ранній груші шаріють грушки. І все це диво зробило літо за одну-однісіньку ніч та й пішло собі далі, щоб на світанні знову заглянути до нас (За М.Стельмахом).

Любов людини до природи має виражатися не тільки в замилюванні її красою, а й, насамперед, у турботі про збереження й примноження природних багатств.

Цікавий світ навколо тебе

Скрізь у природі панує гармонія. Усе: від маленької мурашки до найбільшого лісового звіра – має своє призначення.

Вам доводилось бачити, як ластівка ліпить собі гніздо? Носить із берега тугі клубочки грязюки, і не простої грязюки, а добре змішаної з трав'яними корінцями. Принесе в хлівець і спритно клеїть, дзьобом примазує до сволюка. Гляне збоку на свою роботу й защебече. То вона радіє, що в неї ловко виходить. А й справді ловко. Висохне гніздо, стане аж біле, роками висить під стріхою й не розвалюється (В.Близнець).

Мурашка-мандрівниця

У мурашнику виріє життя. Тисячі мурашок щось роблять. Одні будують кімнати малесенькі, у яких ховаються від негоди. Другі несуть додому крихітки картоплі, буряків, зернинки, насінинки – усе, що знайдуть у полі. Треті полюють на комах, жуків, мух.

Аж тут до мурашника прибїгла Мурашка-Мандрівниця. Вона втекла зі свого мурашника, бо не хочеться їй працювати. Думає, піду в чужий мурашник, мене там нагодують.

Мурашки зараз же впізнали чужу й прогнали її, бо кожна трудівниця чимось пахне: хлібом, картоплею, буряком... А Мурашка-Мандрівниця нічим не пахла (За В.Сухомлинським).

Журавлі прилітають до нас рано. Ще сніг не зійшов, а вони вже курличуть у високості. А впізнавши рідні місця, збираються невеликими групами й розпочинають... танці. Піднявши у такий спосіб настрої, птахи заходжуються ремонтувати старі гнізда або споруджують нові. Архітектори, правда, з журавлів нікудишні, бо їхні житла – купа хмизу на землі чи втопаному очереті, а то й просто на болотяній купині кинута трішки сухої трави (А.Давидов). Оперення журавлів сірих відповідне до назви – сіре, а голова – строката, гола потилиця – червона, з боків – білі смуги. Дзьоб бурий, ноги чорні, цибаті. Журавлі сірі – найвищі птахи, що трапляються в Україні.

З яєць пташенята вилуплюються майже готові до самостійного життя – вкриті пухом, зрячі, можуть бігати (А.Давидов).

На кожному крилі городу росли кущі барвінку. Здавалося, він і зимою зеленіє. Коли танули сніги, то на світ пробивалось його цупке зелене листя, не змучене холодом, не скалічене морозом. А коли повітря ставало по-материнськи м'яким та лагідним, то барвінок зацвітав.

Він зацвітав так, наче небо бризнуло на землю живою своєю блакиттю, зацвітав так, немов дитячі очі землі дивились на тебе довірливо (За Є.Гуцалом).

Назва першого місяця осені пов'язана з вересом – рослиною, вельми поширеною на всьому ареалі Полісся. Цей вічнозелений кущ квітує з серпня і до кінця жовтня. Але найпишніше рожево-бузкове суцвіття вкриває соснові бори, торф'яники та піщані пагорби саме у вересні. Верес, як і липові гаї, є вельми цінним медоносом. Щоправда, у наших краях вересовий мед не в особливій пошані за його гіркуватий присмак. Проте в інших народів, зокрема французів, солодкий продукт, зібраний у вересні, вважається справжнім делікатесом (За В.Скуратівським).

Ареал – територія поширення чого-небудь, наприклад, виду тварин, рослин тощо.

Високо-високо злітають над степом жайворонки. І то замирають на одному місці, дрібно тріпочучи крилами, то раптом падають униз... і співають, співають. Здається, що все навколо завмерло, слухаючи. Але що це? Змовкли несподівано жайворонки. Попадали, склавши крила, в поруділу траву. Обтрусившись хутенько, майнула через дорогу й зачаїлась під листком коров'яку перепілка. Байбачок так і не наважився вилізти зі свого сховища. Він сидів, вистромивши з-під землі носа, і блискав очіцями.

Над степом ширяв сокіл-балабан, видивлявся здобич. Тільки навряд чи пощастить цього разу хижакові. Вчасно помітили сокола жайворонки. Вони – ніби лісова сторожа. Згори їм усе видно (В.Приходько).

До числа рослин, що першими зацвітають ранньою весною, належить первоцвіт, про що й сама назва. Квітконосні стебла безлисті, але є розетка прикореневих листків. Квітки зібрані в зонтикоподібні суцвіття, переважно жовті або рожево-фіолетові. Кажуть, первоцвіт дарує людині здоров'я. Його цілющі властивості відомі здавна. Гадали, що рослина містить ліки цілковито від усіх хвороб (За А.Кондратюком).

Барвінок

Назва рослини прийшла до нас із латинської через польську й означає: той, що в'ється. Перекладається як “ведмежий закут”. Мабуть, вічнозелену рослину, якій в Європі надавали магічного значення, так витоптали, що вона тільки й росла у малодоступних, “ведмежих кутках”.

За народним звичаєм парубки рвали барвінок навесні і віддавали “дівоцькій громаді”, питаючи: “Що то за диво-зілля?” Ті ж відповідали: “То зіллячко — барвінок, барвінок, паняночкам на вінок, на вінок...”

Коли якась із них сором'язливо “вгадувала” квітку, то вже означало, що вона згодна заміж іти. Дівчина йшла шукати собі

квітку “на жовтім пісочку”. А знайшовши вінок з нього, приміряла на милого, співаючи: “Зелененький барвіночку, стелися низенько, а ти, милий, чорнобривий, присунься близенько!” Барвінок квітнув на щастя, а в’янув на горе... Жодне весілля не обходилося без цього “символу життя”.

(3 календаря)

Знай, люби, бережи

Формування громадянських почуттів передбачають виховання людського в людині, здатності до співчуття, адже любити людину – це значить не ображати “братів наших менших”. Доброта до людини починається з доброти до птахів і звірят, до квітки, травинки, деревця. З цією метою при вивченні різного роду граматичного матеріалу добирати такі тексти для ілюстрацій, розгляд яких навчить дітей любити природу, оберігати все живе, прагнення розкрити її таємниці.

Йдучи до лісу, подумай, хто ти – друг чи ворог природи. Квіти й дерева, мурашки й лісові птахи, дрібні тваринки беззахисні перед тобою. Пам’ятай, що природа й так постраждала від байдужих і пожадливих рук її “любителів”. Зникло багато квітів. Велику кількість тварин і птахів занесено до Червоної книги. Ліси навколо міст стали схожими на смітники.

Стань у захисники живого!

Руді лісові мурашки мають справді дорогоцінні властивості. Вони захищають дерева від усяких шкідників.

Хто зруйнував хоча б один мурашник, залишає без захисту цілий гектар лісу. Взимку пошкоджені гнізда мурашок промерзають наскрізь, а весною затоплюються талими водами. І тоді їх мешканці гинуть.

Сосна

Сосна – цінна порода дерев. Вона невибаглива до ґрунту, росте на сипучих пісках, мохових болотах, у болотах, у городах, у долинах. Соснові ліси називаються борами.

Доживає сосна до трьохсот років. Вік дорослої сосни визначають за річними кільцями на зрізі пенька.

Сосна належить до лікарських рослин. Повітря в соснових лісах корисне для хворих на легені. Сосна виділяє особливі речовини, які вбивають шкідливі бактерії. З однорічної хвої виготовляють корисний вітамінний напій.

Сосна прикрашає наші ліси. Ще вона корисна й тим, що має досить цінну деревину. Стільці, столи, рами вікон, двері, підлогу – усе це можна виготовити з деревини сосни.

Зозуля

Зозуля – невеликий птах, але довгий хвіст і гострі довгі крила наче збільшують його розміри. Забарвлення зозулі сіре або рудувате, з темними смугами. Силует її, коли вона летить, такий, як у яструба. Тому маленькі пташки з жахом тікають від зозулі, а вона тим часом знаходить їхні гнізда й відкладає туди яйця. Свого власного гнізда зозулі не мають.

Самка зозулі за літо відкладає до 20 і навіть більше яєць. Яйця підкладаються в гнізда вільшанок, плісок, очеретянок та інших дрібних пташок.

Зозулі поширені майже по всій Європі й Азії. В Україні вони є скрізь. Зозулі – птахи перелітні. На території України з'являються досить пізно, коли повністю зазеленіють дерева.

Живляться зозулі комахами, серед яких є багато шкідливих гусениць. Знищуючи у великій кількості шкідників лісу, зозулі приносять велику користь. Їх треба охороняти як цінних птахів.

Ліку-довгожителі

Йдеться про різні рослини, які люди здавна використовували при різних недугах. Здається, немає такого зела, такої рослини. Яких не вживали б наші предки. Не вірите? Ось послушайте.

Народні цілителі запримітили: коли хворому давати тричі на день перед їжею запарені пшеничні висівки, значно покращиться робота шлунка, людина почуває себе себе сильнішою, бадьорішою.

Просо лікує серце й печінку.

Барвінок зміцнює організм. Зокрема серце, загоює рани, лікує хвороби шкіри. Буркуновий чай допомагає позбутися кашлю, лихоманки, безсоння.

Відваром з листя волоського горіха лікують захворювання шкіри, золотуху, ангіну. Сухі перетинки плоду заварюють і вживають як засіб від проносів та стійкого кашлю. Будь-які застуди виліковують калиновими напоями. Цвіт, ягоди, стебла рослини заварюють і п'ють, як чай.

Кульбаба допомагає позбутися подагри, материнка лікує шлунок, горло. Напої з хвоща польового очищають увесь організм.

Здавна в народі шанують подорожник, любисток, ромашку, полин. Ожину, малину, горобину, суницю, чебрець, ромашку, чорницю, звіробій, пижмо, бузину, борщівник, спориш... Усього й не назвеш. А знати, що навкіл нас росте не просто трава, а лікувальне зілля, – треба. Треба знати й пам'ятати про це, щоб посправжньому дружити з рослинами й природою (із календаря).

Травень у лісі – святкова пора. Зацвітають конвалії. Український фольклор розповідає, що ці квіточки подібні до перлин і є щасливим сміхом лісової русалки Мавки, яка вперше відчула радість кохання. У Франції в першу неділю травня збирали конвалії, прикрашали ними житла. Запрошуючи дівчину до танцю, хлопець дарував їй букетик конвалій. Обмін букетиками навіть означав згоду на одруження. Якщо ж дівчина не згоджувалась, вона кидала букетик на землю. Ця чудова квітка, яку називають “лілія долин”, на грані винищення й занесена до Червоної книги.

Її зірвать – згнатьбити вроду
На жаль, знаходяться й такі –
Бездумно нівечать природу,
Пакують квіти у мішки.

А потім нишком, мов злодії,

В мішках красу на торг везуть.
З пучком конвалій лиходії
Свою ж і совість продають.

Українцям дісталася плодюча й щедра земля. Проте родить не земля, а руки. Землю потрібно доглядати, як матір рідну. Як часом нелегко піднімати степовий чорнозем! Як важко на чорній землі добувати білий хліб! Тому, мабуть, мріялося людині про прекрасні далекі землі...

Вирій. Так називали омріяну райську країну. Лежала вона нібито далеко за обрієм, за синіми глибокими морями. У цей рай земний щасливі птахи відлітали зимувати. Першою поспішала туди зозуля, бо в неї були ключі від вирію. Сойка вирушала у вирій аж тричі на рік. Та так ніколи й не досягала його. Цікава пташина поверталась з півдороги дізнатися, скільки пролетіла за день. (За В.Супруненьком).

200 років тому життєдайні ліси вкривали більше половини всієї території України, сьогодні – лише 14%. Останнім часом ліси через пере навантаження відпочиваючими з їх дикунським ставленням до природи, винищення рідкісних лікарських рослин, ягід, грибів, вирубування дерев, спричинені людьми пожежі втрачає свої оздоровчі властивості. Ліс не витримує напливу людей, страждає, хворіє та гине від промислових забруднень (Із журналу).

Ведмеже сімейство

На осяяну сонцем лісову галявину вивела ведмедиха своїх маленьких ведмежат.

Злякалася ведмедів бистра куниця.

Зупинилась, наслухає обачна ведмедиха. Чи все спокійно в лісі?

Туляться до матері маленькі ведмежата. Лячно їм у величезному лісі. Лиш недавно вибралися з теплого барлога. Прислухаються ведмежата, як шумить вітер у верхівітті дерев. На висохлій сосновій верхівці дятел вистукує барабанний дріб.

Будуть ведмежата звикати тепер до рідного лісу, гратися. Качатися по м'яких купинах і лазити на дерева.

Нелегко побачити ведмедів.

Далеко чує й ведмедиха.

Не побачиш і не почувеш, як підуть, тихо зникнуть у темному лісі сторожкі звірі (І.Соколов-Микитов).

Дуже-дуже я люблю птахів

Здається мені, жити на нашій планеті без птахів було б так нудно! Як вражає око дивне забарвлення їхнього пір'ячка! Як чарують нас їхні чудесні співи! І як піднімає настрій їх легкий, вільний політ! А чарівне мистецтво гніздобудування “без рук, без сокири”! А голубі, білі, рожеві в різноманітних цяточках яєчка, через тонку шкаралупку яких просвічує маленьке ніжне життя! Дивує мене, чому люди звертають так мало уваги на птахів? Позбавляють себе такого багатства тонких насолод, втрачають стільки прекрасних радощів. Особливо городяни.

(З учнівського твору)

У селах народ здавна приглядається до птахів. Частенько дає людям прізвиська і прізвища пташині. Скільки у нас Орлових, Соколових, Петухових, Курочкіних, Куликових, Лебедєвих, Гусєвих, Уточкіних, Голубєвих, Вороніних, Сорокіних, Галкіних, Соскіних, Грачових, Журавльових, Воробйових, Соловійових, Кукушкіних, Дроздових – та хіба перерахуєш усіх!

Дехто носить пташине прізвище, а сам усе життя навіть не поцікавиться, від якої пташки пішло воно, як ця пташка живе, чи гарна, чим харчується? Просто соромно (В.Біанкі).

Звинувачувальний документ

“Червона книга фактів” створена зусиллями зоологів багатьох країн. Це звинувачувальний документ, який природа пред'явила людині. Сюди заносяться зникаючі види тварин і рослин. Вони взяті під охорону. Тому книга має червоний колір обкладинки, який закликає берегти рідкісних тварин на Землі від зникнення. На червоних сторінках подаються відомості про зникаючі види. На жовтих – про види, чисельність яких скорочується. Рідкісні види заносяться на білі сторінки. У “Червоній книзі фактів” є й зелені листки, де записані ті види, які поновили свою чисельність

завдяки піклуванню про них людини. У 1976 році на Україні також заснована “Червона книга”.

Учені нашої країни розробляють заходи, які сприятимуть охороні та збереженню рідкісних рослин і тварин. До цієї важливої справи залучаються й школярі.

На території України налічується до 16 000 видів рослин, із яких потребують охорони близько 900 видів.

Тваринний світ України включає понад 44 800 видів. Із них у Червону книгу занесені більше 300 видів тварин.

Руйнування людиною місць мешкання тварин стає надто небезпечним. Сьогодні під загрозою знищення знаходиться вже близько 600 видів птахів і 120 видів ссавців, багато риб, земноводних, молюсків, комах.

У Міжнародну Червону книгу включено 292 види й підвиди ссавців, 341 – птахів, 36 – земноводних, 119 видів плазунів

Охорона рослинного покриву

Потрібно змалку виховувати в собі почуття бережливого ставлення до рослин. Нехай кожен запам’ятає й виконає прості, але дуже важливі правила охорони рослинності.

Ось вони.

Не дозволяйте нікому ламати й псувати рослин. Не засмічуйте місць екскурсій і походів у природу рештками їжі, папером і консервними бляшанками. Закопуйте сміття в землю або спалюйте його.

Залишаючи ліс, старанно гасить багаття й засипайте його землею. Не кидайте запалених сірників не лише в лісі, а й у полі, в степу, на болоті. Горіти може не лише ліс, а й торф і суха трава.

Беріть участь у роботах з відновлення лісу, у насадженні дерев і кущів у наших садах і парках. Доглядайте за посадженими рослинами (В.Корчагіна).

Основними загрозливими наслідками впливу діяльності людини на довкілля є: потепління клімату, збіднення озонового шару, кислотні дощі, накопичення в ґрунтах токсичних відходів

важких металів та пестицидів, загроза біорозмаїттю, забруднення радіонуклідами.

За даними Всесвітньої метеорологічної організації 2000 рік був одним із найтепліших, починаючи із 1860 року. Нинішня середньорічна температура на 0,6 вища від середньорічного показника початку минулого століття. Потепління клімату на планеті призводить до збільшення кількості стихійних лих, підтоплення значних територій, розширення площі пустель.

Питання захисту довкілля можуть бути успішно вирішені тільки за участі в цьому процесі всіх зацікавлених громадян.

Кожен громадянин повинен мати відповідний доступ до інформації, що стосується довкілля, якою володіють державні органи. Громадяни повинні також мати можливість брати участь у процесі прийняття рішень.

Навколишнє середовище, як світ, економіка, суспільство і демократія, пронизує всі аспекти розвитку і має вплив на всі країни незалежно від рівня їхнього розвитку. Розвиток і навколишнє середовище не є відокремленими поняттями, і проблеми в одній із цих сфер неможливо успішно розв'язувати без відриву від іншої.

Навколишнє середовище – це джерело ресурсів для розвитку. Його стан є важливим критерієм, а його збереження – предметом постійної уваги в процесі розвитку (Із доповіді Генерального секретаря ООН Бутроса Галі).

Значної шкоди екосистемі Дніпра поряд із щорічним забрудненням басейну органічними речовинами (40000 т), нафтопродуктами (745 т), хлоридами, сульфатами (по 400 000 т), солями важких металів (65-70 т) завдає забруднення біогенними речовинами внаслідок використання відсталих технологій сільськогосподарського виробництва, низької ефективності комунальних очисних споруд.

У Середземне море щорічно скидається 38 000 т свинцю, 800 000 т нафти, 100 т ртуті, 21 200 т цинку. Якщо отруєння цього моря йтиме такими темпами, то до 2020 р. воно стане мертвим.

Щороку на планеті спалюється 3 000 000 000 т вугілля, у результаті чого в атмосферу потрапляє 220 000 т миш'яку, 223 000 т кобальту, 204 000 т урану.

У Токіо повітря у 20 разів чистіше, ніж у Києві, а Київ – найзеленіше місто світу, і транспорту набагато менше, ніж у Токіо.

Це тому, що в Токіо взяли на озброєння двигун, який витрачає бензину набагато менше. У тих машинах – електронний блокіратор, який контролює подачу бензину. Якщо вона більша, то автомобіль зупиняється.

Загрозлива екологічна ситуація склалася в Україні. Природоохоронними органами визначено найбільш забруднені, неблагополучні в екологічному плані міста, серед яких Горлівка, Дніпропетровськ, Донецьк, Запоріжжя, Кривий Ріг, Луганськ, Макіївка, Маріуполь, Одеса, Прип'ять та інші.

Не менш забрудненими є й води України. Проби води в Чорному й Азовському морях показують серйозне бактеріологічне забруднення. Щороку після промислового використання у водойми України неочищеними скидаються мільярди кубометрів води

Забруднення вод на окремих ділянках Південного Бугу в 20 разів перевищує гранично допустимі норми, Сіверського Дінця – у 40 разів, Дніпра – у 80 разів.

Що години на нашій планеті:

- 2000т кислотних опадів випадає в північній півкулі;
- 1000 осіб умирають від отруєння водою;
- 55 осіб отруюються та гинуть від пестицидів та інших хімічних речовин;
- 5-6 видів тваринного та рослинного світу зникають;
- 5-7 мільйонів гектарів продуктивної землі вилучають із господарського користування.

Щохвилини:

- знищується 50 тонн родючого ґрунту внаслідок неправильного користування;
- в атмосферу виділяється більше 12000 тонн вуглекислого газу.
- Знищується більше 51 акра тропічних лісів.

Великої шкоди завдають природі браконьєри. Це вони винні, що весною журавлі не летять на знайомі місця. Це вони відібрали пісні птахів у Землі. Це вони зводять бульдозером шишкінський бір та осушують левітанський омут.

Без води неможливе існування життя на Землі. Тисячу років може лежати у сухій землі зерно, але тільки торкнеться його життєдайна крапля води – і зерно оживає. Людина на 68% складається із води. Вода – обов'язковий компонент кожної живої клітини. Без їжі людина може прожити 30-50 днів, а без води – тільки 3 дні. Для забезпечення нормальної життєдіяльності людина повинна споживати 2-2,5 л води.

Кожен із нас, кидаючи у воду порожню бляшанку або обгортку від морозива, повинен зупинитися та пригадати, що вода – один із найважливіших природних ресурсів, від збереження якого залежить існування життя на землі. І кожен із нас повинен дбати про чистоту води та її економне використання.

Вода – один із найголовніших факторів, які впливають на тривалість життя людини. Чиста вода – шлях до довголіття! Усі ми хочемо жити довго. А рецепт простий: берегти воду від забруднення.

Хоч на Землі води багато, проте прісної – лише 3% від усієї, та й то переважна її кількість знаходиться у льодовиках, тобто недоступна для споживання.

Україна відноситься до маловодних р-к. У деяких регіонах України (Крим, Одеська, Миколаївська, Херсонська, Запорізька області тощо) питної води не вистачає. Її постачають обмежено.

Якщо кран “капає”, протягом доби втрачається 200-300 л води.

Приймаючи душ протягом 5 хвилин, ви втрачаєте приблизно 100 л води, яких вистачило б полити 12 дерев.

Із відкритого крану виливається приблизно 1000 л води за годину. Цієї води достатньо, щоб напоїти 20 слонів.

Економія води – доступний спосіб збереження природи.

Сміття та бруд супроводжують нас скрізь: брудні вулиці, сміттєзвалища. Чому чистота на вулицях, безліч дерев та квітів, чисті, прозорі річки можуть бути десь, а не у нас? Ніхто, окрім нас самих не зробить наш дім, нашу вулицю, наше місто, нашу країну чистішою та красивішою.

Світ навколо нас прекрасний і дивний, і ми – часточка цього незвичайного світу! Можна бути байдужою людиною і нічого не помічати навколо, а можна бути допитливим і бачити й відчувати красу оточуючого нас світу. І щораз відкривати для себе щось нове, дивуватися й захоплюватися. Хіба це не чудо – розмаїтість форм і незвичайна палітра фарб нашої природи?!

26 квітня 1986 року українська земля здригнулася від вибуху на Чорнобильській АЕС. Відбувся викид значної кількості радіоактивних речовин. Унаслідок цього було відселено мешканців з тридцяти кілометрової зони навколо станції й встановлено так звану зону відчуження. Подих Чорнобиля відчувається й сьогодні та проявиться в багатьох наступних поколіннях.

Аварія на ЧАЕС є найбільшою техногенною й екологічною катастрофою. Близько 46 тисяч орної землі та 46 тисяч гектарів лісу за рівнями забруднення, що перевищують 15 кюрі на квадратний кілометр, вилучено з виробництва.

Проблеми екології у віршах

О.Підсуха

Дніпра нема!
А є болотні твані та
Ще нестерпний сморід навкруги,
Твої, Тарасе, правнуки погані
Спаскудили Дніпрові береги.
А все робилось ніби для добра,
А вийшло – ні добра, ані окраси.
Нема, писав ти, другого Дніпра,
Нема уже і першого, Тарасе.

М.Федунець

Повітря ще є –
Є – у нашого літа,
І трави,
І роси
І дощ-грибосій.
І в сонячних променів є ще орбіта,
І мальви цвітуть, вірні долі своїй.
Ще є намальований крейдою місяць
Над кругом вечірнім, у синій імлі.
А зорі,
Веселки
І квіти –
Ще світять!
І все це, братове, на рідній землі.
Ще в лузі калина є, стежка, озерце,
До лелича хлопчик по стежці біжить...
Як добре, що нині,
Ще маємо все це!
Як страшно, що можна
Це все загубить.

П.Ситниченко

Умійте природу любити,
Вам у походи ходити
І мандрувать, любі діти,
Вмійте ж природу любити,
Кожній стеблині радіти.
В полі, у лісі, над яром –
Квіти, дерева і трави...
Цвіту не вирви задаром,
Гілки не гни для забави.
Оберігайте ж повсюди
Шлях і стежинку у гаї,
Все, що окрасою буде
Нашого рідного краю.

Все на землі, все треба берегти:
І птаха, й звіра, і оту травинку,
Не чванься тим, що цар природи ти,
Бо, врешті, ти – лише її частинка.

Розмовляють доли, води...
Стань, послухай, роздивись.
Мову рідної природи
Розуміти серцем вчись.

Я зірвав квітку – вона зів'яла. Я піймав метелика – він помер у мене на долоні. І тоді я зрозумів: торкнутися краси землі, любові до неї можна тільки серцем(Є.Прасолова).

М.Рильський

Той, хто любить паростки кленові,
Хто діброви молоді ростить,
Сам достоїш людської любові,
Бо живе й працює – для століть!

Н.Скрипченко

Джерельце під вербою
Виблискує водою.
Прийду до нього й доладу
Порозчищаю, обкладу,
І задзвенить, і заспіва
Вода джерельна, мов жива.

П Тичина

Земля моя, що мене
Зростила й розуму навчила!
За цвіт, за плід, за все земне
Тобі спасибі, мати мила!..

Л.Костенко

Ще назва є, а річки вже немає,
Усохли верби, вижовкли рови,
І дика качка тоскно обминає
Рудиментарні залишки багви.

Ольга Бабій

Давно хрущів над вишнями немає,
Садки вишневі сохнуть поодиночі,
Відважний навіть босий по стежинці
Уже не вийде в поле край села.
І тратить небо синю глибину,
Міліють чисті криниці і ріки,
А ми з байдужжям атомного віку
В дітей своїх фіксуєм сивину.
В чужих словах дошукуємо рації,
А платимо бездумно векселями,
Зловісно-чорний попіл радіації
Паде на душі наші і на храми.
Прокиньмося! Пора!
Нове століття за мить розкриє двері
перед нами
І запитає – де вишневе віття,
Чом травень не гуде хрущами.

М.Рильський
Люби природу не як символ
Душі своєї,
Люби природу не для себе,
Люби для неї.
Вона – не тільки тема вірша
Або картини, –
В ній є висоти незміримі
Й святі глибини.
У неї є душа могутча,
Порив є в неї,
Що більший над усі пориви
Душі твоєї.
Вона це мати. Будь же сином,
А не естетом,
І станеш ти не папіряним, –
Живим поетом!

М.Лукив
Суворая реальність ХХ віку:
Нема куди діти себе чоловіку.
Річки потемніли, ліси поруділи,
Повітря зловісно дими зачаділи.
Моря й океани в собі й над собою
Вигойдують зброю, готову до бою.
І навіть похмурі підземні глибини
Таять термоядерний жах для людини.
Затісно ідеям на хвилях ефіру,
Зневіра підточує пам'ять і віру,
І, чад наркотичний вдихаючи, діти
Зневажливо шепчуть батьків заповіті.
І людство, збуваючись страху і стиду,
Боїться все можливого нападу СНІДу,
І все, що учора незручним здавалось,
Сьогодні до самих основ розхиталось.

Яким буде завтра, нелегко вгадати,
Та світяться подивом очі дитячі,
І тупцяють ніжки по ніжній травинці,
І серце зворушують квіти і птиці.

І врода дівоча п'янить, наче трунок,
І зводить дві долі в одну – поцілунок,
І людство плакає надію і віру
У сили добра, сили розуму й миру.

А.Бортняк

Зламана гілка

Зламав Івасик гілку ясеневу
І кинув геть, коли награвся нею.
Веселий, він побіг собі додому,
Вона ж лежить на глинищі рудому.

В самотині зітхає гілка тяжко,
Уже на ній не сяде більше пташка,
Вже вітерець її не захитає,
“Хитати ще?” – її не запитає.

В її прожилках не бродити соку,
Не гріти мрію, ніжну і високу!
Івась у ліжку спить спокійно, тихо,
Невже не знає він, що скоїв лихо?

Г.Черпінь

Чи ми з природою єдині,
Чи вірно спрямували крок?
Ми кожну річку і горбок
Від лиха зберегти повинні.

Г.Чубач

Зійшли сніги. Птахи летять.
Погода тепла, сонце світить.
Іти нам, діти, треба
В сад, на річку, в поле працювати,
Щоб восени був урожай
Багатий, щедрий і достатній.

І. Січовик

Природа – це казка, природа – це диво,
Все для всіх у ній є.
Йди і ти у природу щасливо –
Людям радість вона дає.

У кожному пору року вона чарівна,
Придивляйся, пізнавай.
Природа гарна, тиха, дивна –
Вчися і спостерігай.

Леся Українка

Конвалія

Росла в гаю конвалія під дубом високим,
Захищалась від негоди під віттям
широким,
Та недовго навітшалась конвалія біла, –
І їй рука чоловіча віку вкоротила.
Ой, понесли конвалію у високу залу,
Понесла її з собою панночка до балу.
Ой на балі веселая музиченька грас,
Конвалії та музика бідне серце крас.
Тож панночка в веселому вальсі
закрутилась,
А в конвалії голівка повисла, схилилась.
Промовила конвалія: прощай, гаю милий!
І ти, дубе мій високий, друже мій єдиний”.
Та й замовкла. Байдужою панночка рукою
Тюю квіточку зів’ялу кинула додолу.

Г. Дячок

В них так безжально простір відняли
І відтяли знесилене коріння,
Не визріє вже втомлене насіння,
Чи ж просто неба зацвітуть коли?
Зітхають полонянками квітки
У порцеляновому білому горнятку.
В неволі не народиться зернятко:
На скатертину плачуть пелюстки.

М.Луків

Загинули ліси і землі занедбали,
Поставили АЕС в верхів'ї трьох річок.
Та хто ж ви є? Злочинці, канібали!
Ударив чорний дзвін, і досить
балачок.

В яких лісах іще ви забарложені?
Що яничари ще занапастять?
І мертві, і живі, і ненароджені
Нікого вас довіку не простять.

На Білорусь лелека лине,
Гортає крилами блакить:
Не знає він, чи долетить,
Чи над Чорнобилем загине...
І я не знаю, я дивлюсь,
Як птах над обрієм зникає,
І серце з жалю завмирає
За Україну й Білорусь.

Птахи, риби і звірі
Дивляться в душі людей.
Чому ж думки людські сірі
І холод біля грудей?
Адже небо без птиці – не небо!
А море без риби – не море,
Земля без тварин – пустеля,
А разом – це людству горе.

Нам жить в одній сім'ї.
Співати в однім крузі.
Іти в однім строю.
Гуляти в однім лузі.
Давайте збережем ромашки у траві.
Латаття у ріці.
І клюкву на болоті.

О, як природа-мати
Нас любить і терпить.
Давайте збережем
На хвилях – осетра.
Лелеку в небесах.
В сибірських хащах – тигра.
Якщо нам жить в одній сім'ї
Повітрям дихати одним,
Давайте зараз всі
За руки поберемся.
Тоді ми на Землі
Самі теж збережемся.

І є ж такі байдужі люди!
Що ж із землею далі буде?!
Що ми залишимо онукам,
Якщо сидіти, склавши руки?
Ми їх позбавимо краси...

Ми кажемо: "Ліси, степи, поля –
Наш дивний світ, навколишня природа".
Це дійсно так, бо це твоя земля,
Але охороняти треба й води.

Вода не просто так речовина,
Сполука елементів – водню й кисню,
Це наш Дніпро, це Лопань, Буг, Десна,
Моря, ставки, джерела всі корисні.

Вода – життя. Прозора, мов кришталь,
Вона завжди втамує спрагу люту,
Та люди не цінують це, на жаль,
А промисловість в воду ллє отруту,
Не досить побудовано споруд,
Хоч воду очищати ми повинні.

Рослини – це краса Землі барвиста,
Без них навіть мистецтво втратить змісту!
Планета є для кожного оселя,
Нема рослин, тварин, Земля – пустеля,
Бо з Космосом ми будем наодинці...
А хто наносить шкоду, ті – злочинці!

З джерел у ріки ллються води.

І ти таким шляхом спіши:
Від екології природи –
До екології душі.

Буду я від струмочків усіх говорити:
Бережіть нас, ми річки великої діти!
Із глибин на поверхню земну витікаєм,
Хоч маленькі, та силу велику ми маєм.

Хочуть воду живу вам принести криниці,
Але може і мертвою стати водиця!
Тож, щоб чистими води у ріках zostались,
Подолайте байдужість, користь і недбалість.

Молю людину: квітку не зірви,
В руках бездушних вмить вона зів'яне!
В мені краса, мільйон цілющих сил,
Я сотні раз в пригоді людям стану!
Аптеку не в містах, а на полях,
В лісах, на луках слід тобі шукати.
Зцілю хвороби, звеселю в свята,
Та треба лиш не камінь – серце мати.

Д.Білоус

Якби потрапив я на форум
природничий,
Сказав би кожному: часу не трать,
А з юних літ бери собі за звичай
Птахам, звірятам, квітам помагать.
Сказав би я від імені синички,

Що стукає голодна у вікно,
Що треба виставлять їй годівнички,
Де насипать насіння і зерно.

Сказав би я від імені лелеки,
Що мирно походить по луках,
Які його чекають небезпеки,
Як ловить жаб в забруднених
річках.

Та захистить себе не має змоги
Ні птах, ні звір. Хто їх врятує? Хто?
Я вчора їжачка прибрав з дороги,
Щоб не розчавило його авто.

До миру кличуть радіо й газети,
До злагоди у світовій сім'ї,
Бо вже в Червоній книзі і планета
І треба дуже берегти її.

Переказ за текстами екологічного спрямування

І. Не рубаймо гілку!

Чи ж довго нам усім топтати ряст? З огляду на нашу поведінку — то не дуже.

Колись, розповідають, ледь розтане сніг,— земля вкривалась килимами рясту. Маленькі суцвіття лілових, рідше пурпурових чи білих квіточок стелилися під ноги, вабили зір, чарували душу, дишаючи весною й надією... Ця невибаглива трав'яниста рослинка була настільки поширена в Україні, що фраза “топтати ряст” стала синонімом до слова “жити”.

Фразеологізм залишився, а от весняних килимів із рясту поменшало. Сучасні молоді українці рясту не те що не топтали, а в очі не бачили. До Червоної книги України ця квіточка поки що не внесена, проте її кількість у наших лісах зменшується катастрофічно.

Хтось не може встояти від спокуси принести додому оберемок перших квітів, хтось заготовляє ліки, хтось вирішив

підлатати фінансове становище, продаючи перші весняні букетики. Торгівля лісовими квітами набула загрозливих масштабів.

На захист рідкісних ранньоквітучих рослин встали вчені, громадські товариства, міліція. На вокзалах і автостанціях вилучають цілі партії ніжного товару, який везуть до міст із далеких і ближніх лісів. Зупиняють перекупок на вулицях. Згідно із законом, існує серйозний штраф за продаж та незаконне придбання рослин, занесених до Червоної книги України. Під державну охорону потрапили підсніжник, цикламен, тирлич жовтий, сон...

Та на кожній галявині сторожа не поставиш. На базарі тим паче не встережеш — свій бізнес браконьєри-торговці роблять, на ринок не заходячи. Як кажуть, є попит — буде й пропозиція. Заклопотаним стомленим громадянам після довгих і виснажливих походів так хочеться чогось природного, красивого! Ціна ж доступна навіть тим, в кого до тепличних квіток купило притупило. Сподіватися на те, що продавців замордує сумління — марна справа. За нинішньої скрути кожен виживає, як може...

А якщо по щирості, то невже, зірвавши квіточку, ми справді завдаємо природі серйозної шкоди? Адже корінь залишиться у землі, наступного року рослина цвістиме, може, навіть ще краще!

На жаль, така помилка найпоширеніша. Ранньовесняні квітучі рослини — найбільш вразливі. За місяць-другий вони мають встигнути вирости, відцвісти, утворити насіння, зробити запас поживних речовин, відклавши його в коренях, бульбах чи цибулинах до наступного року. Та й квітують такі рослини, виявляється, не щорічно. Кущик конвалії зацвітає раз на сім-вісім років, а за несприятливих умов — ще рідше.

Ну, припустімо, зникне з ближнього лісу підсніжник... Шкода, звичайно. Але ж натомість виросте інша квітка! Чи ж варто так побиватися?

Виявляється, зникнення однієї, найнепримітнішої рослини може призвести до сумних наслідків. Ранньоквітучі рослини — єдина їжа багатьох комах. Зникнуть першоцвіти — загине чимала кількість метеликів, бджіл, джмелів, а ці комахи рятують ліс від шкідників. Деревя почнуть хворіти і всихати. Цей ланцюжок неважко продовжити й до самої людини, яка, нітрохи не замислюючись, рубає гілку, на якій сидить.

До розряду рідкісних рослин останнім часом ризикує потрапити навіть верба! Погляньте, що залишається від верболозів — замість “котиків” стирчать самі цурупалки. Через відродження давнього промислу лозоплетіння усі кинулись заготовляти лозу. А хоч хтось здогадався посадити дерево? Адже виростити його не так і просто.

(454 слова)

(За С. Петровою)

Орієнтовний план

- I. Чи ж довго нам топтати ряст?
- II. Чому фраза “топтати ряст” стала синонімом слова жити.
- III. Кількість квітів у наших лісах катастрофічно зменшується.
 1. Торгівля первоцвітами набула загрозливих масштабів.
 2. На захист квітів встали вчені, громадські організації, міліція.
 3. Є попит – буде й пропозиція.
 4. Кожен виживає, як може.
- IV. Невже зірвавши квіточку, ми завдаємо непоправної шкоди?
 1. Особлива вразливість ранньовесняних рослин.
 2. Сумні наслідки знищення найнепримітнішої рослини.
- V. Чому до рідкісних рослин ризикує потрапити навіть верба.

Завершити переказ конкретними пропозиціями щодо збереження весняних, літніх та осінніх дикоростучих квітів та інших лісових та польових рослин.

Записати на дошці: цикламен, тирлич жовтий, сон, підсніжник.

Для довідок.

Згідно зі статтею 881 Кодексу України про адміністративні правопорушення штраф за незаконне придбання чи продаж рослин, занесених до Червоної книги України, становить від 51 до 136 гривень.

II. Переказ тексту із творчим продовженням

Сміття в океані. Сміття, яке плаває на поверхні моря чи розкидане по узбережжю, – картина не з привабливих. У морях плавають і пластикові упаковки, і картон, і порвані рибальські сіті, шматки мотузки, банки й пляшки. Основна вина за механічне забруднення води лежить на командах морських суден. Багато з них викидають сміття просто в море. Річки приносять у моря сміття з міст, а хвилі змивають його з прибережних пляжів.

Значна частина цього сміття – пластик. За оцінками експертів, з кораблів щороку викидається близько 6,5 млн. тонн пластику. А чимало його видів розкладається дуже повільно. Викинутий пластмасовий стаканчик плаватиме в морі й через 100 років.

Океанічне сміття – підступний убивця. Щороку тисячі морських птахів, риб і ссавців гинуть чи калічаються, заплутавшись у сітях чи пластиковій тарі. А інші страждають, наковтавшись крихітних пластикових кульок – вони дають відчуття ситості, порушуючи нормальний процес травлення.

У моря скидається чи викачується величезна кількість нечистот. У нечистотах містяться поживні речовини, і скидання їх у море може спричинити бурхливий розвиток водоростей. Коли поверхню океану затягує шар водоростей, то кажуть, що океан “цвіте”. Ці мікроскопічні водорості забивають зябра риб, і риби гинуть. Хвилі викидають ці водорості на пляжі морів, де вони викликають у людей запалення шкіри та слизової оболонки.

До того ж у нечистотах наявні безліч небезпечних для здоров'я людей мікробів, вірусів та яєць паразитів. Ці бактерії розкладають органічну матерію й поглинають кисень, необхідний риbam та іншим морським тваринам. Їм стає нічим дихати, і вони гинуть. Крім того, мікроби потрапляють у шлунок того, хто купається, і викликають хворобу.

Чимало країн не можуть дозволити собі витрати на будівництво очисних споруд і скидають нечистоти прямо в море.

Завдання:

1. Написати детальний переказ.
2. Доповнити текст розповіддю про те, чи приносить шкоду водоймам промисловість у вашому регіоні. Як?

Твоє здоров'я в твоїх руках

Сучасна людина особлива, бо живе в поганих екологічних умовах, дихає забрудненим повітрям, п'є нечисту воду, ще й привчилася зловживати медикаментами хімічного походження. Сучасна людина недостатньо звертає увагу на своє здоров'я, часто палить, уживає алкоголь.

Як відомо, основою життя є постійний обмін між організмом та довкіллям. Із довкілля людина одержує кисень, воду та необхідні для життя поживні речовини, тому зрозуміло, що здоров'я людини, опірність до несприятливих умов навколишнього середовища, здорове довголіття значною мірою залежить від харчування.

Харчування – це вічна потреба людини. Важливо дотримуватися сократівського афоризму: “Ми живемо не для того, щоб їсти, а для того, щоб жити”.

Якщо говоримо про культуру харчування, то це означає не тільки чистий стіл з виделкою та ножом, білосніжною скатертиною, але це вміння користуватися і раціональним, збалансованим, адекватним харчуванням. Якщо ігнорувати цими принципами з дитячого віку, то можуть розвинутися захворювання порушеного обміну, перш за все ожиріння, ранній артеріосклероз. Основна мета дотримуватися правил харчування не проста: забезпечити ріст і розвиток дитячого організму, гарну працездатність, самопочуття, довголіття.

Проте більшість людей ставляться до раціонального харчування, як і до здоров'я в цілому, зневажливо. На жаль, сучасна людина далека від культури харчування, вона погано знає суть харчування та ті речовини, з яких складається їжа.

Завдяки тому, що маємо специфічну екологічну ситуацію: крім нітратів, гербіцидів та інших отрутохімікатів, які застосовуються в сільському господарстві, у продуктах харчування присутні ще й радіонукліди, з'явилося багато хронічних захворювань.

Якщо проаналізувати ставлення різної категорії людей до характеру їжі, то можна виділити вегетаріанців, сиродів, м'ясоїдів.

Дехто звертає увагу на якісь певні продукти, категорично відкидає інші. З'являється популярна книжка, і людина повністю

перебуває під її впливом, проходить час – знову нова книжка, і людина, відкидаючи і раціональне попередньої, повністю залежить від іншої книжки, часто протилежної за поглядами на харчування.

Певну роль для практики відіграли книжки М.Амосова, який пише: “Не сподівайся на медицину. Вона непогано лікує багато захворювань, але не може зробити людину здоровою”. Ю.Ніколаєв у книзі “Голодування для здоров’я” пише про необхідність з метою очищення періодичного лікування голодуванням. І цього протягом багатьох років він дотримується, незважаючи на свій похилий вік.

Американське товариство геронтологів своїм девізом має слова: “Якщо у вас є здоров’я, то у вас є все”.

Щоб продовжити здоров’я, треба дотримуватися таких основних принципів: раціональне харчування, мета життя, оптимізм і вміння володіти своїми емоціями, режим праці й відпочинку, рухова активність, ходіння, біг, плавання, відмова від шкідливих звичок, нормальний сон, загартування організму.

Розумно пише лікар-дієтолог К.Джері, який вважає, що немає хвороб, які не можна вилікувати, а є люди, яких не можна вилікувати, у яких немає сили волі, щоб себе дисциплінувати, немає достатнього розуму, щоб зрозуміти закони природи.

Сьогодні відомо, що харчування має бути раціональним, розумно обґрунтованим, фізіологічно повноцінним, з урахуванням особливостей кожної людини.

Дотримуючись доступних та дієвих порад у поєднанні з активним способом життя, не відриваючись від ласкавої Матері-Природи, можна на багато років зберегти своє повноцінне здоров’я та активне довголіття (За О.Ганич).

Завдання:

1. Написати переказ тексту.
2. Висловити власні міркування з приводу порушеної у тексті проблеми. Що для вас означає здоровий спосіб життя? Чи вдасться вам його дотримуватися?

Що нас врятує?

Подумати тільки – людський організм розрахований на функціонування протягом 400 років, а людина не проживає й шостої частини відпущеного їй природою.

Ще на початку ХХ століття вчені попереджали, що сучасне місто рано чи пізно перетвориться на страхітливе стовписько робінзонів, наглухо відгороджених від світу в своїх квартирах-печерах. Пророцтво, на жаль, збувається.

Переважна більшість людей втратила зв'язок із природою. Може, тому нас так вабить мистецтво? Чи поспішали б ми до музею подивитись картину, якби щодня могли спостерігати, як чарівно плывуть хмари, відкидаючи на пагорби химерні тіні? Як летить птах, як спокійно та вправно рухаються його крила?

Мільйони людей скупчуються у великих містах. Темп життя дедалі зростає. Таке існування суперечить нормальному здоровому способу буття.

Чи ж існує якийсь рятівний шлях розвитку, який не робив би нас заложниками міст?

Такий шлях є. Порятунок людства – космоцентризм. Це – ідея створення такого способу життя, який спирався б на принципи гармонії людини й природи.

Ідеал справді повноцінного життя – це життя у власному будинку серед яблуневого цвіту, поряд із бджолою, птахом, травою, вишнею. До речі, гармонія з природою є традицією українства. Закріплення цієї занедбаної національної риси могло б уберегти багатьох людей від психічних зривів та хвороб, значно продовжити їм життя (За В.Матяшем).

Народні символи

Сьогодні квіти – вияв приязні й поваги. У давні ж часи вони мали ритуальну значущість, яка і нині вгадується в обрядах. Наприклад, весільні короваї прикрашають кетягами калини, горщечок з кашею на хрестинах – квітучими травами й колоссям. Це тому, що калина здавна вважалася символом

любові, щастя, багатства, краси, а пшеничне колосся – здоров'я, добробуту.

Що ж ми сьогодні знаємо про символіку квітів і трав? Передовсім нам відомі рослини-обереги. Полин і петрушка оберігають від русалок, м'ята, любисток, татарське зілля – від усіляких злих сил. Подарований букетик волошок говорить про ніжність, квітучий барвінок – про кохання, листок папороті – про довір'я. Лілові фіалки засвідчують невтішне горе за померлим, фіалки ж інших кольорів – радість і веселощі.

Отже, даруючи квіти, треба знати, які й як підібрати до певної нагоди (За О.Ковальчуком).

Калино, калино, гілля зелене! Ти простягаєш руку до мене. А кожна гілочка – то сопілочка, кожен листочок – зелен місточок через негоди, через боління від покоління до покоління. Ти покоління із покоління в'яжеш незримо своїм корінням (Р.Лубківський).

Здавна верба в Україні вважалася священним деревом. Шостий тиждень Великого посту називався Вербним. На Вербному тижні в церквах освячувалися вербові гілочки. Освячена верба зберігалася на покуті за образами. Освячені вербові гілочки втикалися в кутках ниви для одержання багатого врожаю. Вербою окурювалася хата від пропасниці. Вербові гілочки клалися у воду для купання хворої дитини. Вербовий настій пився від головного болю (За М.Супруненко).

Береза

Символ ніжного, душевного смутку, а білий її колір пояснюється тим, що в хвилину, коли до неї підходив зрадник Ісуса – Іуда Іскаріот, налякалась і побіліла, бо він хотів на ній повіситись.

Вона – гнучка й шляхетна, легка й приваблива, виражає щиру і ніжну жіночність.

Береза випромінює красу, але сама по собі скромна. Вона приваблює до себе кожного, але боляче переносить грубе

ставлення: у неї ніжні гілки і ламкий стовбур, хоча станом вона струнка.

Береза невибаглива до життєвих умов, але любить спокій і затишок. Може рости цілими гаями або й самотою: коли поруч інші – витягується вгору, аби не заважати їм рости; коли ж вона самотня, то набирає поважності, нарощує стовбур, крислатою стає її крона, аби легше було вистояти перед недоброзичливими вітрами (А.Багнюк).

Журавлі летять у безсмертя

Чи задумувалися ви коли-небудь, чому так багато високих поривань пов'язано у нашій свідомості з птахами? Голуб здавна уособлював вірність, ласку і любов, а нині є символом миру. Лелека – сімейний затишок і благополуччя. Лебідь – гордість, чистоту і кохання.

І все ж ми особливо любимо лелек і лебедів. Вони ж бо приносять довгождане літо-літечко. Недаремно лелек називали колись “веселиками”. У стародавніх слов'ян під страхом смертної кари заборонялося полювати на білих лебедів: наші пращури обожнювали їх, як сонце, вітер, вогонь.

Пройшли століття, а ми й нині не перестаємо захоплюватися цими красенями. Чи не тому, що єство людини завжди прагнуло краси та гармонії, часто так і не збагнувши їх? А може, тому, що людина з сивої давнини мала жагуче бажання злетіти у синє-синє бездоння, вдихнути свіжий вітер привілля і хоч на мить відчути оту небесно-жадану й благовісну волю? (Із журналу)

Про що говорять квіти

Слово “букет” увійшло в побут у XVII ст. Спочатку букети складали з прянощів: кропу, селери, петрушки, кмину. Гості дарували їх господині, а вона прикрашала ними страви. Згодом букети почали робити з квітів. Зародилася й мова квітів, щоправда, спершу на Сході. З'явився й словник, що містив необхідні відомості для з'ясування стосунків мовою квітів. Так, азалія означала сум, викликаний самотністю, кількість бутонів гіацинтів вказувала день зустрічі, а число дзвіночків – час побачення.

Мова квітів стає відомою у Франції, Англії, поширюється по Європі. Ротики символізують славу, волошки – довір'я, стокротки – згоду, конвалії і бузок – оновлення, лілея – чистоту, гвоздика – пристрасть. Гілка олеандра означає: я зачарований тобою. Жовта троянда запитує: чи щире кохання?

Фіолетовий колір символізує дружбу, велич, розкіш. Це в Європі, а в Японії – сум, біль. В англійців незабудка означає любов, в Україні – пам'ять. Червоний колір – символ життя, любові; рожевий – молодість, жовтий означає шлюб, щастя; зелений – надію, спокій; синій – вірність, чорний – траур, білий – то чистота, цнотливість (Із календаря).

Д.Білоус

Мова квітів

Що каже свіжих квітів жмуток?
Про що їх мова не проста?
Верба – одвертість, айстра – смуток,
Лілея біла – чистота.
Конвалія – любов таємна,
Мак – юний цвіт, що не згаса.
Лавр – завжди успіх, слава певна,
А мальва – холодність, краса.
Дзвіночок польовий – то вдячність,
Троянда – то любов свята.
Нарцис – то горда необачність,
Волошка – ніжність, простота.
Саранка-лілія – сміливість,
Півонія – життя багато літ,
Фіалочка – сором'язливість,
Любов минуща – первоцвіт.
Ми любим квіти дарувати,
Й коли настане слухний час –
Все те, що хочемо сказати,
Букетик висловить за нас.

Береза

У давні часи, ще в дохристиянську добу, наші пращури поклонялися березі як священному дереву. Існували навіть священні гаї. Коли потрібно було зрубати живе дерево, у тому числі й березу, то просили в нього пробачення, бо дозволялося рубати сухостій – мертві дерева.

Із тих же давніх-давен дійшла до нас колядка, присвячена дівчині. У ній дівчина порівнювалася з березою, коси її – з гіллям. Як відомо, краса дівчини залежала чи не найбільше від довжини коси. Коса була символом дівочої краси, честі, цнотливості. Також і біле личко, як і кора берези, вважалося мірилом краси. Мода на засмагле тіло з'явилося лише в ХХ столітті. У цій колядці поруч із березою є дубки – тобто хлопці, які за незаміжною дівчиною могли упадати. У колядці зображені й сонце, місяць, вітри... Це не тільки гімн дівчині, а й усій природі, світові.

Дехто вважає березу символом Росії, калину – символом України. Мабуть, українцям не слід відмовлятися від берези, як би не намагався хтось її привласнити.

Добрий світ білого лелеки

Білий лелека... Ще зовсім недавно цей чудовий птах (оспіваний у легендах переказах, казках, народних піснях як символ миру, достатку, щастя, добра й материнства) здавався невіддільним від українських просторів та людських осель

Нарівні з чистим, цілющим джерелом і материнською колисковою піснею, червоною калиною за рідним вікном, замріяними вербами над тихою річкою, батьківською хатою лелека був символом рідного краю.

Проте змінювались умови життя людей, замість солом'яних стріх з'явилися добротні шиферні й бляшані покрівлі. Внаслідок висушування боліт, мілких озер та ставків збідніла кормова база птахів. Із поширеного лелека став рідкісним. Нині його доля викликає тривогу: не можна допустити зникнення цього прекрасного представника пернатих, окраси нашої фауни, як це сталося з близьким його родичем лелекою чорним, особливо рідкісним птахом, занесеним до Червоної книги.

У різних регіонах нашої держави зустрічаються інші назви: бусол, бусел, Бузько, бузьок, боцян, боцюг, бодяг, чорногуз, гайстер тощо.

Ранньою весною, у ту пору, коли молоденька травичка ще не встигла розстелити свої шовкові килими, всюди на пагорбах, у видолінках, на яскраво освітлених сонцем галявинах, під старими деревами у парках і садах розсипає весна свої фіалкові усмішки, а повітря навкруг наповнюється найтоншим ароматом.

Фіалка – улюблена квітка багатьох народів – уособлює прихід весни, пробудження природи.

Грецька міфологія не обминула увагою скромну фіалочку. За легендою, дочка Зевса Прозерпіна була викрадена підземним богом Плутоном. У пам'ять про себе вона встигла кинути на землю кілька квіточок, котрі тримала в руках. Серед них була й фіалка. З тих пір ранньої весни фіалки нагадують людям про красуню Прозерпіну, про її чарівну усмішку.

У стародавній Греції існував культ фіалки. Ця квітка була емблемою Афін.

У казках відомої латинської письменниці Анни Саксе фіалка з'являється в особі гарненької маленької скрипачки. Чарівні мелодії її скрипки може почути кожен, у кого ніжне і любляче серце, м'який і добрий характер (За С.Приходьком).

Пишно квітнуть, милують око наприкінці травня розкішні півонії. Їх батьківщина – Китай, але культивувати їх почали у своїх садах ще стародавні греки. Одна з легенд розповідає, що названа квітка на честь грецького лікаря Пеона, котрий уславився добрим серцем, умінням зцілювати хворих. Ескулап позаздрив своєму учневі і вирішив його отруїти. Але боги не допустили цього, перетворивши Пеона на найкращу квітку. З тої пори квіти півонії зачаровують багатою насиченою гамою кольорів, дарують тонкий ніжний аромат, до того ж мають лікувальні властивості (За С.Приходьком).

Вислови про природу

Земля не належить нам. Це ми належимо Землі (Вождь індіанців сіу).

Одна людина залишає в лісі слід, сотня – стежку, тисяча – пустелю (Народна мудрість).

Люби природу не для себе, Люби для неї... (М.Рильський).

Природа – це такий же унікум, як картина Рафаеля. Знищити її легко – відновити неможливо (І.П.Бородін).

Усі, хто сьогодні живе, відповідальні за природу перед нащадками (М.Пришвін).

Охороняти природу – значить охороняти Батьківщину(М.Пришвін).

Річ у тім, що нині більшість людей не усвідомлює, наскільки ми руйнуємо світ, у якому живемо. Ми поводимось, як малолітні недоумки, залишені без нагляду в незрівнянному, дивовижному саду, і повільно, але наполегливо перетворюємо його на безплідну пустелю за допомогою отруту, пилу і вогнепальної зброї (Дж. Даррел).

Ще назва є, а річки вже немає (Ліна Костенко).

Чи багатьом із вас щастило бачити прозору річкову воду, чистий пісок, насолоджуватися тишею без реву моторів, дихати чистим повітрям без домішок бензину, мазуту, пестицидів? І ваше майбутнє може стати жахливим, якщо не почати негайно лікувати цю проказу (Гарун Тазієв).

Подібно до того, як буває хвороба тіла, буває також хвороба способу життя (Демокріт).

Ми отримали в спадок багатий і багатообразний сад, але біда наша в тому, що ми погані садівники. Із зневагою ставлячись до цього саду, ми робимо це з благодушним самозадоволенням ідіота, який шматує ножицями картину Рембрандта (Д.Дарелл).

Можливо, настав час скласти моральний кодекс, який би визначав наші взаємовідносини з крупними ссавцями моря й суходолу (Ж.Кусто).

Любімо, шануймо, бережімо природу, вічне джерело нашого життя і нашої творчості! Вона нам стократ більше віддасть, ніж ми можемо їй дати! (М.Рильський)

Поспішайте любити всю землю свою,
І не треба за це ні хвали, ні хули... (М.Сингаївський)

Я наслідуюсь стверджувати, що з усіх знань найкорисніше для нас знання природи, її законів (Ж. Б. Ламарк).

Природа — найкращий з лікарів. Вона-виліковує три чверті своїх хворих (Гален).

Ми зв'язані з усім живим у природі (А. Швейцер).

Лише зрозумівши природу, людина зрозуміє саму себе (Р.Едберг).

Людина нещасна лише тому, що відреклась від природи (П. Гольбах).

Природа — творець усіх творців (Й. В. Гете).

Природа — не храм, а майстерня, і людина в ній — працівник (І. С. Тургенєв).

Природа — єдина книга, усі сторінки якої сповнені глибоким змістом (Й. В. Гете).

Книга природи — це невичерпне джерело людського пізнання (Вольтер).

Навіть у своїх найпрекрасніших мріях і людина не може уявити нічого прекраснішого за природу (А. де Ламартін).

...Без гарячої любові до природи людина не може бути митцем. Та й не тільки митцем... (О. Довженко)

У природі немає нічого недоцільного (М. де Монтень).

Природу неможливо застати неохайною... Вона завжди прекрасна (Р. Емерсон).

Природа не терпить порожнини (Латинська сентенція).

Природа не стерпить брехні (Т. Карлейль).

Природа не визнає жартів; вона завжди правдива, завжди серйозна, завжди сувора; вона завжди права, а всі помилки йдуть від людей (Й. В. Гете).

Природа-вічний зразок мистецтва (В. Г. Бєлінський).

Творіння природи досконаліші за творіння мистецтва (Цицерон).

Щоб панувати над природою, необхідно підкорятися їй (Ф. Бекон).

Живи в гармонії з природою (Антична мудрість).

Живіть у ритмі природи: її таємниця — у її терпінні (Р. Емерсон).

Природу слід уявляти за аналогією до людини, яка шукає і помиляється, яка буває доброю і злою, яка бореться і перевищує себе (Ф. Ніцше).

Природа — джерело знань і водночас “світ дитинства думки” (В. О. Сухомлинський).

Природа некваплива, але жодне вкладене в неї добре зусилля не залишається без наслідків (В. О. Сухомлинський).

Людина доти могутня і непереможна, поки вона вірна законам природи — пізнаним і непізнаним... (В. О. Сухомлинський).

Природа — такий же унікалом, як картина Рафаеля. Знищити її легко, відновити неможливо (І. П. Бородін).

Подумай про час — про все, що було, подумай про день сьогоднішній і віки, що придуть за ним (В. Вірмен).

Ми зв'язані з усім живим у природі (А. Швейцар).

Лише зрозумівши природу, людина зрозуміє саму себе (Р. Едберг).

Той, хто рубас дерево лише тому, що йому подобається рубати, скорочує власне життя (Стародавнє прислів'я індіанців майя).

Людина нещасна лише тому, що відреклась від природи (П. Гольбах).

Природа вклала в людину потребу турбуватися про всіх людей (О. Гончар).

Природа підкоряється лише тому, хто сам підкоряється їй (М. Пришвін).

Природа не терпить брехні (Б. Олійник).

Природа — єдина книга, кожна сторінка якої виповнена глибокого змісту (І. Гете).

Творіння природи досконаліші за творіння мистецтва (М. Цицерон).

Спостерігайте природу і прямуйте дорогою, яку вона вам вказує (Жан-Жак Руссо).

Природа завжди діє не поспішаючи і по-своєму економно (Д. Менделєєв).

У природи чисте серце (М. Чабанівський).

Творчі роботи

Одне з чільних місць у методиці зв'язного мовлення займають твори про природу за власними спостереженнями.

Завдання для спостереження за природою спонукають дітей актуалізувати свій досвід, виділяти з нього певні, найбільш вражаючі картини довколишнього світу, визначати своє ставлення до побаченого. Така робота вчить їх думати про те, що вони бачать, і говорити про те, про що вони думають.

У творах кожен проаналізує власне ставлення до природи, розповість про свою природоохоронну роботу.

Уміння писати твори не прийде само по собі. Треба постійно дбати, щоб учні мали багатий і добре усвідомлений словниковий запас, володіли гнучкістю лексичного вибору, здатного відтворити найтонші відтінки думки. Завдання вчителя – допомогти учням знайти потрібне слово для висловлення думки, побудувати фразу.

Тема творчих робіт

- Буду я природі другом: милуюся, оберігаю, прикрашаю.
- Люби та знай свій рідний край.
- Природа – наша мати, треба її оберігати.
- Бережи свою природу (планету).
- Ми люди, поки є природа.
- Любімо світ, у якому живемо.
- Хай планета наша чиста розквітає людям на добро.
- Треба горнутися нам до землі: на ній ми не перші, і щоб не останні.
- Думай, що світ змінити хоч трохи повинен і ти (Д.Павличко).
- Земля одна нам на віки.
- Куди б ми не мчали крізь гуркіт століть, та наше начало – отут, на Землі.
- “Любімо, шануймо, бережимо природу, вічне джерело нашого життя і нашої творчості” (М.Рильський)
- Від екології природи – до екології душі.
- Ластівки тікають із Європи. Що поробиш? Скрегіт, регіт, рев (Л.Костенко).
- Куди ж ти ділась, річечко? Воскресни! (Л.Костенко).
- Земле рідна, з чим тебе зрівняти? Від любові серцю в грудях тісно (І.Бердник).
- Куди йдемо? Який лишаєм слід? (Л.Костенко).
- Чи зачарована Десна? (О.Довженко).

Теми для пейзажних етюдів

- Коли сонечко заходить за хмару...
- Журавлі в синьому небі
- Весна іде – красу несе
- Осінь у рідному краї
- Про що співає весняний струмок
- Яблуневий цвіт
- Солов'їні співи в саду
- Тихо над річкою
- Прощальна пісенька шпака
- Журавлині ключі
- Зоре моя вечірняя
- Наодинці з природою
- Світанкові барви
- Весняні мелодії
- Зимова казка
- Білий сніг на зеленому листі
- Калиновий кетяг
- Вербиченько
- Лелека – вісник щастя
- Чорнобривців насіяла мати
- Осінній букет

Твір за прислів'ям

Сонце світить на добрих і злих.

З брудної води ще ніхто чистим не вийшов.

Не кожному природа мати, іншому й мачуха.

Сади деревину змолоду – на старість, як знахідка.

Осінь збирає, а зима з'їдає.

Утік від дощу, потрапив під зливу.

Під злим круком – зле яйце.

Дерево міцне корінням, а людина – завзятістю.

Дерево шанується плодами, а людина своїми ділами.

Красна осінь снопами, а зима пирогами.

Птах – у повітрі, риба – у воді, а людина – у труді.

Після літа по малину не ходять.

Сонце, земля і вода – найперші годувальники.

Земля потребує гарної погоди, доброго насіння та працюючого господаря.

І граб, і дуб від малої сокири падають.

Зразки учнівських творів

Музика осіннього гаю

Вітер до сліз цілував дерева, а вони відчайдушно плакали своїми багряними слізьми.

Скоро ридання висушило їх до самих кісток. І вони стояли собі голі-голісінькі перед усім здивованим світом, закутаним у сірі тулубки хмар. Тільки в ногах лежали гарячі і, здавалося, вічно живі сльози дерев.

Тато підняв із землі багряний листочок клена й поклав його у мої маленькі долоні: “Ти відчуваєш його тепло? Він ніби живий. Бачиш, по його жилках тече зелена кров?”

Я придивляюсь, і сталося диво. Я почула музику. І хоча ще не зовсім зрозуміла, чому звучала музика, усе ж саме тоді для себе відкрила новий світ, у який тепер вступила назавжди.

Поспішайте творити добро (О.Довженко)

Творити добро – це символ людського життя. Людина приходить на цю землю, щоб не лише споживати “плоди цивілізації”, а й щоб залишити про себе добрі спогади у людей. Для цього потрібно щось творити з чистою душею і добрим серцем.

Тільки та людина може вважати себе справжньою, яка в процесі роботи у свій витвір вкладає душу. Той може створити щось справді геніальне, хто бачить живу істоту не лише в людині. А й у пташці, у комахці, навіть у деревці й травинці. А той, хто відчуває людину у польовій ромашці, вже не зможе убити звіра, щоб похвалитися друзям новим покривалом на кріслі.

Людина приходить на планету, щоб залишити після себе слід на землі, але не у вигляді мертвих боліт і викорчуваних садів. Добро творцями люди повинні бути за своєю природою, а не за

модою, бо життя дуже коротке, тому треба поспішати творити добро, як писав Олександр Довженко.

Зоре моя вечірня

Знову зірка зірвалася, покотилася над обрієм, зачепивши своїм довгим хвостом верхівки дерев, і з шипінням упала в безвість Ще одна зірка... А скільки їх на небі, великих і маленьких. Спробуй, полічи... Небо стоїть над землею бездонне і чисте, усіяне яскравими діамантами, ніби добра чарівниця-ніч закутала землю своєю гаптованою блискітками наміткою й гордо простує, розсіваючи на всі боки срібні чари. Вони розлітаються яскравими бризками, спалахують, наче вогники, ваблять до себе. Чорноока красуня-ніч гасить у вікнах вогні, заглядає у темні шибки, навіює тремтливі химерні сни. Кладе зморених за день веселою біготнею дітям під її тихі зорі, заколисує їх.

А малій Оленці не спиться. Не може її вгамувати бабуся. Притулилася вона своїм кирпатим носиком до холодної шибки, дивиться на чарівне зоряне небо, яке вабить її своєю незвідністю й казковістю.

- Бабусю, розкажи мені казочку про зірочку. Ну, он про оту, найбільшу і найкращу, – просить дівчинка.

Бабуся перестає сердитись. Голос її стає воркотливим, як у голубки, коли вона починає свою тиху сповідь.

“Називають її люди вечірньою. Було це давно-давно. Жила в одному селі дівчина. Із личка хоч воду пий і роботяща. А жилось їй бідно. Багато хлопців задивлялось на неї, а вона любила одного.. Та бідний був хлопець. Пішов він на заробітки, щоб наскладати грошей на весілля, і довго не вертався.

Засумувала дівчина, затужила. Вийде ввечері, коли зійде місяць, завітчається червоною калиною, як при милому, і йде на берег річки. Сяде на камені при місячному сяйві й дивиться на свою вроду, розганяє рукою настирливі зірочки, що припливли надивитися на її красу. Терпкі сльози котяться й падають на гладеньке дзеркало води. Воно здригається разом із зірками, мов схлипує від жалю. Немає милого... Сумно зведе повні дівочої туги і гірких сліз очі до неба й дивиться з надією у високе безмежжя. І

здавались їй зорі мізерними мідяками, заради яких пішов у світ її коханий. Прохала ясного місяця, щоб освітив милому ту стежечку, яка приведе його до неї. Та він усе не йшов.

А одного разу їй здалося, що то не місяць, а її коханий, що кличе до себе. Зраділа дівчина, розпростерла руки, наче крила, і ступила назустріч йому з кручі. Міцний, буйний вітер підхопив її й поні далеко в небо, аж до місяця. Та не знайшла й там свого милого. Так вона й стала зорею.

Велике кохання зробило її найкращою, найяскравішою серед усіх зірок. Сходить вона найпершою, разом із місяцем, і завжди, у кожному пору року, біля нього. Назвали її люди вечірньою, або дівич-зорею...”

А Оленка давно вже спить, заколисана бабусиною казкою. І сниться їй, що та найбільша й найкраща зірка кличе її до себе, усміхається, простягає до неї свої прозорі, тремтливі руки, а веселі зірки водять навкруг неї свої чарівні таночки.

Прислів'я та приказки екологічного спрямування ***Народні прикмети***

Земля найбагатша, вода найсильніша.

Зимове сонце – як мачушине серце: світить, та не гріє.

Весняне сонце – як дівоче серце.

Синиця пищить — зиму віщить.

То сніг, то завірюха, бо вже зима коло вуха.

Держись, Хома, іде зима!

Як зазиміє, то й жаба оніміє.

До завірюхи треба кожуха.

Зимове сонце, як мачушине серце: світить, а не гріє.

Взимку сонце крізь плач сміється.

Сонце блищить, а мороз тріщить.

Зима біла, та не їсть снігу, а все — сіно.

Такий мороз, аж зорі скачуть.

Зимою деньок, як комарів носок.

Лиха тому зима, в кого кожуха нема, чоботи — ледащо, а їсти нема що.

Вітер добрий при стозі, а злий при морозі.

Влітку і качка прачка, а зимою і Тереса не береться.
Грудень рік кінчає, а зиму починає.
Грудень землю трудить, а хатинки студить.
Сумний грудень і в свято і в будень.
Січень не так січе, як у вуха пече.
Місяць лютий питає, чи взутий.
В холод кожен молод.
Так холодно, що якби не вмів дрижати, то змерз би.
Мерзлякуватому й на печі холодно.
Місяць лютий гостро кутий.
Як лютий не лютой, а на весну брів не хмур.
Якби мені та сила, що в січні, каже лютий, то я б біку-третяку
роги вломив.
Зима без снігу — літо без хліба.
Багато снігу — багато хліба.
Як сніг упаде, то пастух пропаде, а як розтане, пастух устане.
Де сніг буде — хліба прибуде, де вода розіллється — сіна на-
береться.
Весняний день рік годує.
Марець хапає за палець.
У березні сім погод надворі: сіє, віє, крутить, мутить, рве,
зверху плє, знизу мете.
У марець не замерзне й старець.
Уночі тріщить, а вдень плющить.
До першого грому земля не розмерзається.
Прийде тиждень вербовий, бери віз у дорогу дубовий.
Весна ледачого не любить.
Як почав орати, то в сопілку не грати.
Тому горе, хто мілко оре.
Як зорем мілко, то посієм рідко, то й уродить дідько.
Глибше орати — більше хліба мати.
Хліб на хліб сіяти — ні молотити, ні віяти.
Казав овес, сій мене в болото — буду я золото.
Казав ячмінь, кинь мене в грязь, то будеш князь.
Гречка каже, а мене хоч в золу, аби в пору.
Мусій, гречку сій, як хочеш кашу їсти.
Не вважай на врожай, а жито сій, то хліб буде.

Хто сіє, той ся надіє.
До Миколи не сій гречки й не стрижи овечки.
Свій овес у кожусі, а жито — в брилі.
Тоді просо засівається, як глухий дуб розвивається.
Сій вчасно, вродить рясно.
Пізня весна не обдурить.
Сухий березень, теплий квітень, мокрий май — буде
хліба врожай.
Коли квітень з водою, то травень з травою.
Як у травні дощ надворі, то восени хліб у коморі.
Майська роса краща вівса.
Май холодний — рік хлібородний.
Як сіно косять, то дощів не просять.
Ластівки низько літають — дощ обіцяють.
Чайка сідає в воду — чекай доброї погоди.
Зозуля житнім колосом удавилася.
Ластівка день починає, а соловей кінчає.
Весна днем красна, а на хліб пісна.
Весна красна квітками, а осінь плодами.
Літо на зиму робить.
Прийде літо — все розмаїто, прийде зима — нічого нема.
Бджоли раді цвіту — люди літу.
Літом і баба сердита на піч.
Хто літом спеки боїться, той зимою не має чим гріться.
Буде той голодний, хто жнивими холодочка шукає.
Хто в літі буде співати, той узимі буде танцювати.
Влітку один тиждень рік годує.
Не питай добрий жнець, чи широкий загонець.
Не той урожай, що на полі, а той, що в коморі.
Усе теє пригодиться, що на полі коріниться.
Не насушиш насіння — посушиш голову.
Готуй літом сани — а взимку воза.
Дощ іде не там, де ждуть, а там, де жнуть, не там, де просять, а
там, де косять.
— Іди, дощику, де чорно! — Ні, піду, де вчора.
У червні на полі густо, а надворі пусто.
Опеньки з'явилися — літо скінчилось.

Як листя жовтіє, то поле смутніє.
Весна багата на квітки, а осінь — на сніпки.
Осінь збирає, а весна з'їдає.
Восени багач, а навесні прохач.
Восени і в горобця є питво.
Восени й горобець багатий.
Осінь усьому рахунок веде.
Восени ложка води, а цебер грязі.
Восени день блисне, а три кисне.
Осінь на рябому коні їздить.
Жовтень ходить по краю та виганяє птиць із гаю.

Повір'я

Не можна жаби бити, бо мати умре.
Яєць ластівки не можна чіпати, бо будуть веснянки.
Кажуть, що хто зруйнує гніздо лелеки, тому не unikнути нещастя.
Соловей тоді починає співати, як нап'ється води з березового
листя.
Як кіт умивається лапкою, то будуть гості

Ластівка

В українців склалося доброзичливе ставлення до ластівки як Божої пташки. У колядках ластівка віщує господареві добробут, сім'ї – щастя й благополуччя. Доброю прикметою вважалося, якщо ластівка зів'є гніздо під стріхою хати, зруйнувати його – великий гріх: на обличчі винного можуть з'явитися веснянки або ж ластівка буде літати до корови й зіпсує молоко.

Загальнопоширеним було повір'я, що ластівки не відлітають у вирій, а зимують на дні річок, озер, криниць або моря, з'єднавшись одна з одною у вигляді ланцюжка. Той, хто вперше бачив навесні ластівку, кидав у неї грудочкою землі, промовляючи: "На тобі, ластівко, на гніздо!"

Лілії

Це було в давнину, коли в широкі степи України набігали татарські орди. Горіли села, голосили матері, лилася кров та

сльози. Старих людей татари вбивали, молодих дівчат і хлопців забирали в полон.

В одному селі росли й розцвітали вродою чорноокі працьовиті красуні. Були вони ніжні, як білий цвіт лілій.

Одного разу на село налетіли татари. Дівчата, щоб не потрапити в неволю, кидалися в глибоку річку.

А на світанку на темній річковій воді з'явилися білі пуп'янки. Зійшло сонце. Його проміння освітило згарище на місці села. А невідомі квіти на воді розцвіли білим цвітом. Здавалось, то ніжні руки дівчат тягнуться до сонця.

Увечері, коли зайшло сонце, ніжні білі квіти сховалися від чорної ночі під воду.

З того часу прекрасні білі лілії прокидаються з сонцем і засинають із його заходом.

Літо й зима уявляються живими істотами: літо – у вигляді молодої дівчини, а зима – у вигляді бабусі з великими зубами й кістлявими пальцями. Дівчина-літо дуже щедра й багата, а бабуся-зима надзвичайно скупа й бідна.

Іде літо проти зими й несе квіточку, таку гарну-прегарну, а зима несе казанок льоду. Як тільки літо показало свою квіточку, так лід той в одну хвилину й розтав...

А на зиму – уже іде зима проти літа у кожусі й червоних чоботях, у капелюсі й рукавичках; як показала свій лід, так тая квіточка в одну мить і обсипалась (М.Дмитренко).

Гавеня і соловей

Вивела гава одне-єдине пташеня – гавеня. Вона любила своє дитя, панькала його своїми черв'ячками.

Та ось полетіла гава по їжу та й пропала. Уже й сонечко піднялося вище за дерево, на якому вони жили, а матері все нема. Заплакало гавеня. Плаче, сльози струмками ллються додолу. Чимало пташок притихло, жаль їм бідолашного малого.

Почув Соловей плач гавеняти. Затремтіло із жалощів солов'їне серце. Залишив своє гніздо Соловей, прилетів до гавиноного, сів

поруч із пташеням і заспівав свою чудову пісню. Аж вітер притих, заслухався.

А гавеня мов і не чує солов'їного співу, реве, плачем заливається. Та ось почувло гавеня – десь удалині пролунав материн голос: кра, кра. Умить перестало воно плакати й каже:

- Чуєш, це моя мама співає! Замокни, будь ласка. Не пищи!
- Кра, кра, кра... – залунало поблизу, і Соловей замовк. Він перелетів на сусіднє дерево й задумався... Того вечора ліс не чув солов'їного співу (В.Сухомлинський).

Ой коню мій, коню, коню вороненький

Коні були священними тваринами в давніх українців і користувалися традиційною пошаною, адже їхня роль у господарській діяльності та житті людини була неабиякою. Особливою магічною силою наділена кінська підкова. Загальнопоширеним було вірування, що знайти підкову в дорозі є доброю прикметою. Не тільки на селі, а й у містах існував звичай прибивати підкову до порога, щоб усяке йшло з добром до хати. Підкова, прикріплена до порога стайні, охороняла коней від злодіїв, а кинута у дійницю оберігала корів від відьом (Л.Гавриленко).

А таки правда, чи є щось зворушливіше і урочистіше у природі, коли цвіте калина. У народі кажуть: “похолодніло, риба не ловиться, калина в цвіт вбирається”, “калина погуляти збирається”. А ще кажуть: “Милуйся калиною, коли цвіте, а дитиною, коли росте”. Білий цвіт калини й соловейко примовляє.

А рубінові плоди калини, за народними уявленнями, здавна символізували мужність людей, які проливали свою кров за Батьківщину в боротьбі з ворогами. До того ж насіння калини схоже на серце. У народі живуть легенди про сміливих дівчат, які заводили у непрохідні хащі загопи завойовників Батия, прирікаючи їх на загибель. Саме з крові цих самовідданих патріоток ніби й зросли калинові кущі.

Барвінок

Блискуче зелене листя цієї квітки не в'яне ні взимку, ні влітку, а навесні звеселяє очі блакитними зірочками цвіту. В Україні шанували ту вічнозелену рослину. Плели з барвінку весільні вінки молодим, зав'язували в хрестинну квітку – на довгий вік молодят і новонародженому. Його завжди садили на могилі.

Розповідають, що колись чужоземець побачив українську дівчину й закохався в неї дуже. Навіть ставши перед Богом по смерті, попросив Творця пустити до коханої ще раз. І Господь повернув його на землю квіткою барвінку, який вився всюди, де ступала нога милої, а по смерті – виріс на її могилі (Із календаря).

Немов маленькі шматочки небесної блакиті, впали на землю й розсіялися по полю – так цвітуть волошки. Краса їх неголосна, але глибокий блакитний колір, такий, що й очима не вбереш, завжди зупиняє людський погляд, звеселяє душу. З волошок дівчата залюбки плели собі вінки до свята й на щодень, їх вишивали на рушниках, настоєм волошкового цвіту лікували хвороби очей.

Легенда розповідає, звідки взялася ця квітка. Жив в одному поліському селі хлопець Василь, ставний високий хлопець з блакитними очима. Якось він ішов полем і побачив у житі гарну дівчину.

Сподобалася красуня Василеві, і погодився він піти з нею житами до далекого її села, не знаючи, що то була не дівчина, а русалка. День ідуть вони полем, два, а села все не видно. “Еге, – думає собі хлопець, – щось тут не так”. Та й став придивлятися уважніше до своєї супутниці. Побачив легку її ходу, від якої й трава не вгинається, бездонні очі, що міняють колір щохвилини, і здогадався, хто вона. Кинувся тікати, та заплутався в житі і впав знесилений. А тут і русалка підбігла. “Не пушу, – кричить. – Залишайся тут зі мною!” І стала замість Василя блакитна квітка волошка, яку ще й васильком називають (Г.Бондаренко).

Із давніх-давен жителів Сходу чарувала ця оригінальної форми квітка. Перси називали її “дюльбаш”, що означало “турецька

чалма”, у нас вона відома під назвою тюльпан. Його оспівували перські поети, а один із них – Гафіз – стверджував, що з ним не може зрівнятися навіть троянда. Тюльпан був улюбленцем турків. Щороку вони влаштовували свято на честь цієї чарівної квітки. Тисячі прекрасних тюльпанів дивовижних форм і забарвлень прикрашали його. У нас також люблять цю квітку (Із журналу).

Любисток – житель гір півдня Європи – уже давно здобув права громадянства в Україні... У нас виник цілий ряд назв цієї рослини: усі вони пов’язані з повір’ям про те, що любисток – це зілля, яким можна причарувати когось, примусити любити себе. Через те в нього є цілий ряд схожих назв: любчик, любця, люби-мене, любися, приворотне зілля...

Так само, як калина або явір, любисток оспіваний у піснях про нещасливе кохання. Використовувався він у народній медицині як засіб від головного болю, для лікування нервових та шлункових захворювань. Любистком українські дівчата мили волосся, щоб було густим і блискучим (За А.Коваль).

Квітка папороті

Відомо, що папороть – спорова рослина, яка не цвіте. Ніхто ніколи не бачив її цвіту. Але в народі склалося стійку уявлення про чарівну силу квітки папороті. Вірили, хто знайде її, буде розуміти мову тварин і рослин, передбачатиме майбутнє, навіть знаходитиме вкрадені речі. За повір’ям, папороть цвіте лише раз на рік – у ніч на Івана Купала, коли сили темряви і зла особливо активні. Той, хто не побоїться пройти всі випробування на сміливість і витривалість, стане володарем чарівної сили.

Ластівка нашої хати

З дитинства в кожного українця ота мала пташина асоціюється з маминою хатою, рідним порогом, над яким зліпила своє гніздечко ластівка, а відтак – з рідним краєм, милою Вітчизною.

А послухайте-но, які порівняння склав народ про цю пташечку. Кохаються, мов ластів’ята, – кажуть про вірне, любляче подружжя.

Працьовитий, неначе ластівка, – говорять про працелюба. Щебече, ніби ластівочка, – так відгукуються про веселу, жваву жіночку.

Щасливою вважається оселя, яку вподобає ластівка. Коли ж минає двір, кажуть, у ньому злі люди. Отож і оберігають пташину, не дозволяють її образати, бо то – гріх. Братимеш у руки ластів'ят – ластовиння на обличчі виступить. Якщо ж уб'єш ластівку, її подруги сплять тобі хату.

А що вже ластівка за синоптик! Повернулася з теплих країв – отож, прийшла справжня весна. Ластівки високо в небі літають – на суху й теплу погоду, а внизу пурхають – чекай дощу. Якщо пара ластівок береться за другий виводок – на довгу теплу осінь...

Римовані загадки:

Хто ця красуня така полохлива?
Тільки дмухне вітерець пустотливий –
Враз затремтить вона вся, затріпоче,
Ніби від бурі сховатися хоче.
Влітку листочки у неї сріблясті,
Осінь настане – вони червонясті. (Осика)

Ясно-зелена сукня шовкова,
Біло-рожевий вінок...
Зеленокоса, струнка, чорноброва,
Хто ти? Із сну чи з казок?
Зайде у ліс – і прозоро-зеленим
Стане одразу лісок,
В сад – білопінний завітне шалено,
Вкриється цвітом бузок. (Весна)

Насупилось небо, і плаче хмаринка,
А поле сміється щасливо і дзвінко,
Бо сльози хмаринки несуть урожай.
Як сльози ті звуться? Ану, відгадай. (Дощ)

Роздяглись дерева, тужно вітер стогне,
Ронить сльози небо, журиться земля,
Умирають квіти, і травинка сохне,
Стелиться дорога в вирій журавлям,
Тільки хліборобське серце усміхнеться:
Все зробили вчасно. Як пора ця зветься? (Осінь)

На сосні чи на ялинці
Лісові збира гостинці.
А в хатинці лісника
Полісяночка прудка
Знайде печиво й горішки,
Ще й сухариків хоч трішки.
Жвава, як вогонь, швидка,
Донька лісу, хто така? (Білка)

Хто дід?
З'їжджалися дочки у гості до діда:
Ось там Завірюха санчатами їде,
За нею Метелиця слідом мете,
Хурделиця Хугу з собою веде!
А тільки-но вітер у полі завіє,
Як стануть на лижі Хуртеча й Завія.
Нарешті удвох з Заметіллю приїхала
Найменша – улюблена донечка Віхола.

Жовтий котиться клубок,
Та клубок цей без ниток.
Ані його розмотати,
Ні нового намотати.
Цілий день катається:
Спершу піднімається,
Згодом опускається.
Як він називається? (Сонце)

Тезки ми: мій друг і я,
Відгадай: хто він, хто я?
Схожий він на апельсин
І на небі лиш один.
Нас же в батька кільканадцять,
Я й брати – всього дванадцять. (Місяць)

Весною росте, літом цвіте,
Восени осипається, зимою відсипається,
А квіти на медок,
Лікує від грипу, кашлю, хрипу. (Липа)

Красивий, щедрий, рідний край
І мова наша солов'їна.
Люби, шануй, оберігай
Усе, що зветься... (Україна)

Блакитні квітки, як джерельця,
А кожна по п'ять пелюсток.
Розлогі хрещаті стебельця
Відразу з кількох гілочок.
І взимку він теж зеленіє.
Народ його любить завжди.
От хто ж відгадати воліє?
Ключ загадки скраю знайди.

Вона цвіте в травневі дні
Між великим листом.
Виснуть квіточки дрібні
Запашним намистом. (Конвалія)

Я найперша квітка в гаю,
Синім цвітом зацвітаю,
Відгадайте, що за квітка,
Бо мене не стане влітку. (Пролісок)

Екологічний рік

1.	22.03	Всесвітній день водних ресурсів
2.	01.04	Міжнародний день птахів
3.	16.04	День довкілля
4.	18-22.04	Дні заповідників і національних парків
5.	22.04	Всесвітній день Землі
6.	26.04	День чорнобильської трагедії
7.	03.05	День Сонця
8.	22.05	Міжнародний день біологічного різноманіття
9.	24.05	Європейський день парків
10.	05.06	Всесвітній день охорони навколишнього середовища
11.	17.06	Всесвітній день боротьби з опустелюванням і засухами
12.	06.08	Всесвітній день боротьби за заборону ядерної зброї
13.	Останній тиждень вересня	Всесвітній день моря
14.	04.10	Всесвітній день тварин
15.	18.10	Всесвітній день моніторингу води

Треба навчити учнів бережливо ставитись до природи, адже з любові до дерева, що біля хати та школи, до землі, на якій народились, починається любов до Батьківщини.

Варіанти завдань для роботи з текстами

- Навчальні диктанти: словниковий, пояснювальний, міні-диктант, диктант-завдання, самодиктант, диктант із додатковим завданням, вибірковий, розподільний
- Стилістичний практикум (визначити стиль, засоби милозвучності)
- Орфографічний практикум (хвилинка)
- Пунктуаційний практикум (хвилинка)
- Поетична хвилинка
- Дискусія з порушених у лексичному матеріалі проблем
- Творчі роботи, перекази
- Визначення жанру тексту, висловлення своєї думки з приводу прочитаного
- Мовознавче дослідження
- Словникова робота, добір синонімів, антонімів
- Написання відгуку про статтю (уривок, переказ, легенду, вірш)
- Хвилинка мудрих думок (Які з прислів'їв, приказок найкраще відбивають думку тексту)
- Інтелектуальна розминка (Відгадай загадку, виконай завдання)
- Знаходження “загубленої” частини прислів'я
- Ускладнення тексту (розкрити дужки, вставити пропущені букви, перебудувати речення тощо)

- Вибіркове, коментоване письмо
- Вибіркове письмо з графічним завданням
- Кодоване письмо (Виписати номери речень з певним граматичним завданням)
- Синтаксичний розбір речень
- Морфологічний розбір виділених слів (фонетичний, словотвірний, морфемний)
- Визначення частиномовної приналежності слів у реченні
- Добір прикладів із тексту, які ілюстрували б певне мовне явище (Наприклад, правопис префіксів)
- Продовжити ряд слів із літерою ґ
- Відпрацювання правил чергування у-в, і-й
- Вичленування словосполучень із речень, їх аналіз
- Складання схеми речення
- Удосконалення знань про текст, визначення його будови, засобів зв'язку речень у тексті, ключових слів, добір заголовка, стилістичної ролі частин мови, типу мовлення тощо
- Продовження поданої розповіді (Із певним граматичним завданням)
- Визначення наголосів

Література:

1. Воропай О. Звичаї нашого народу. – К., 1993.
2. Дикарев М. Знадоби до української народної ботаніки // Бандурка. – К., 2001
3. Таланчук О. Українознавство: Усна народна творчість. – К., 1998.
4. Дмитренко М. “Народні повір’я”, – К., 2001.
5. Олійник О. “Українська мова, 8-9 кл.”, – К., 1997.
6. Горюшкіна О. “Рідна мова: зошит-посібник”. – К., 2003.
7. Дмитренко Г. “Українська мова: посібники”, – К., 2008.
8. Цимбалюк В. “Учнівський твір у школі”, – К., 1997.

